

4° Inc. 287.

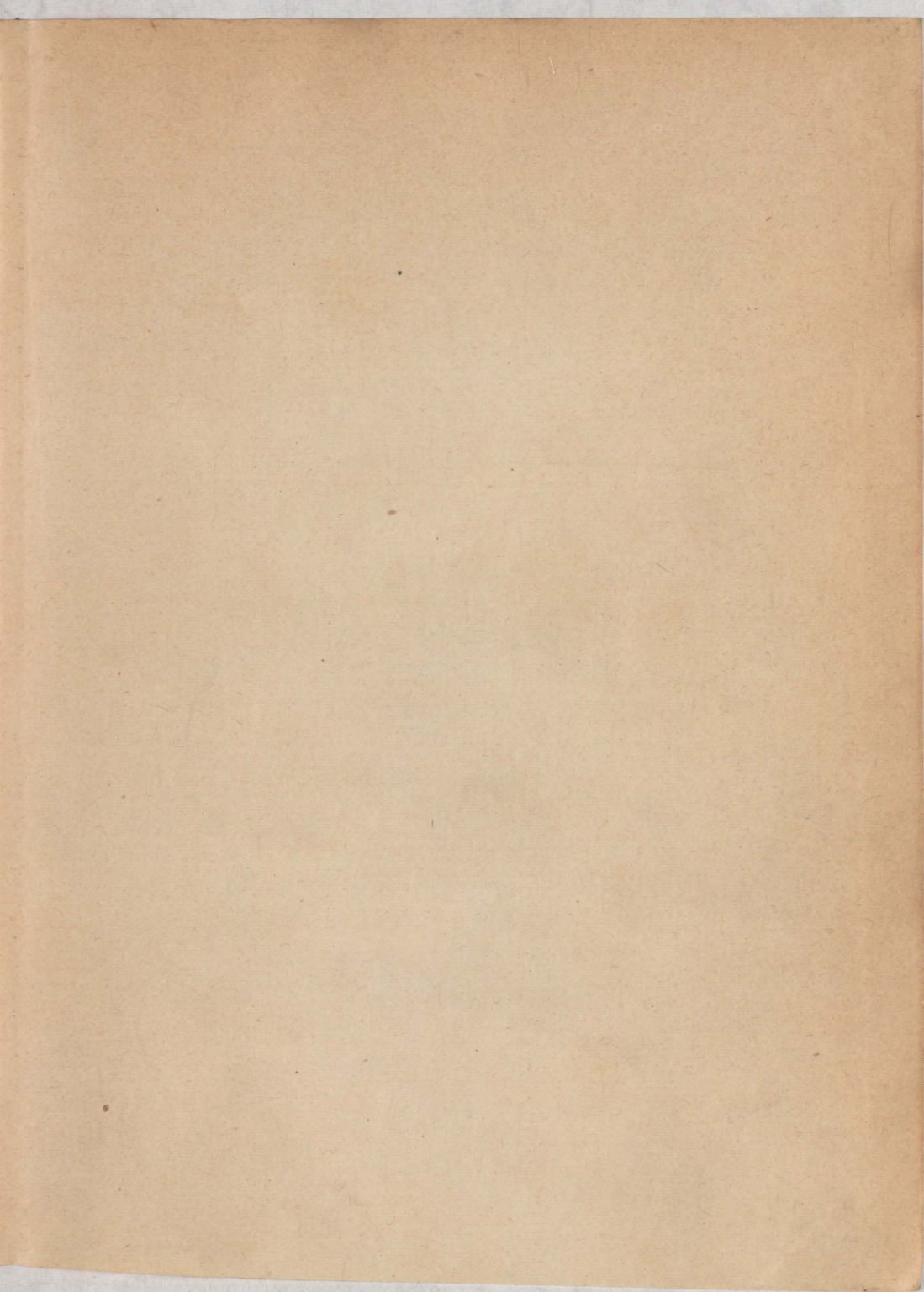
Aristoteles / *Leonardus Arctimicus*).

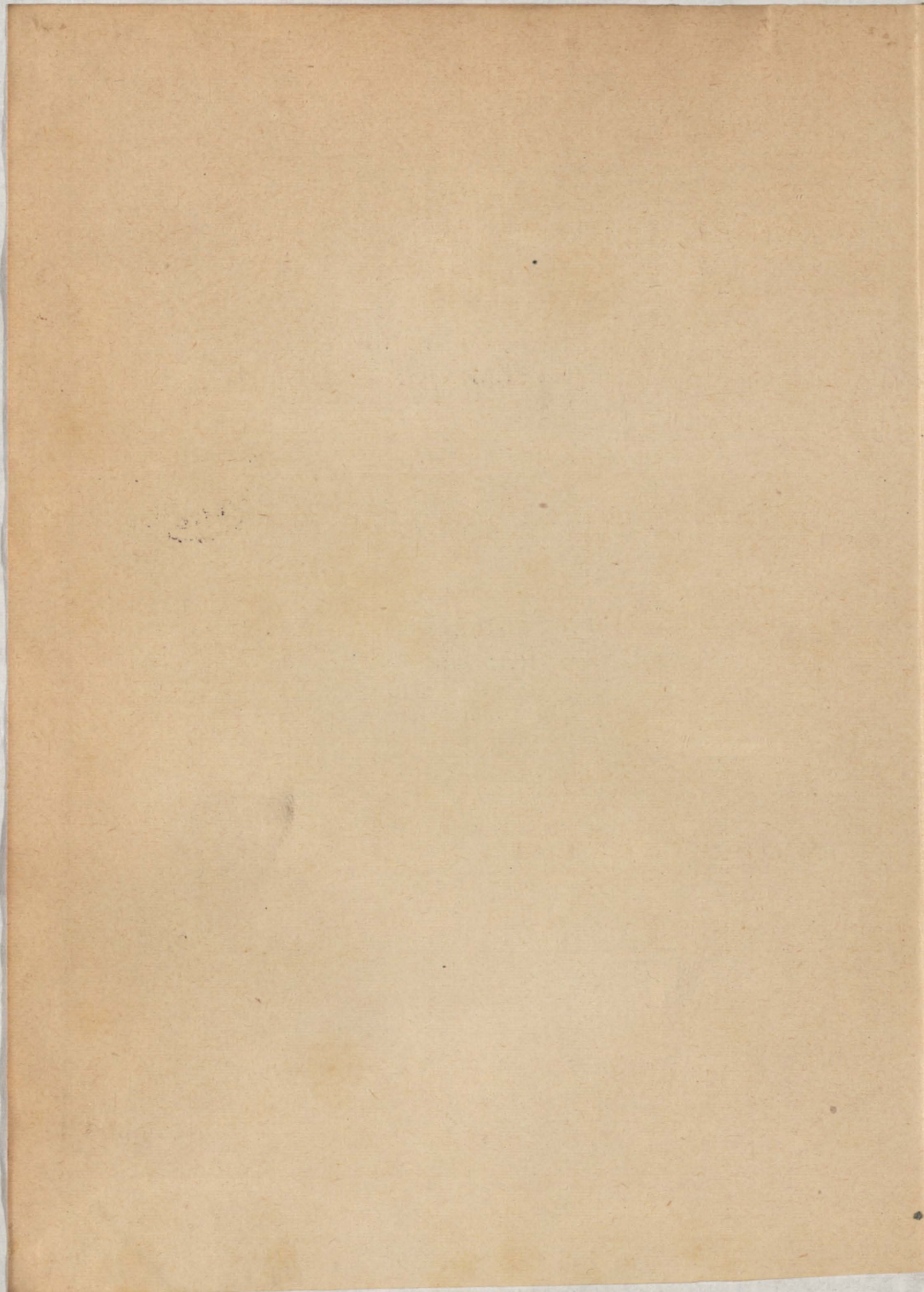
Hain 1774

GW 2435

[Venedig: Christoph Valdarfer, um 1470]

LEONARDI. ARETINI. VI.
ri clarissimi præfatio in libros æconomi-
corum Aristothelis ad Cosmū medicum
florētinum. Felicitèr incipit.

RETIOSA sunt interdum
parui corporis. quod lapilli gē
mæq; testatur. & homines nō
nunq̃ pusilli grādiōribus pua-
lēt. ut de tydeo scribit Homerus. a quo bre-
ui & exiguo thebanos omnes certamibus
longe supatos fuisse tradit: Stātius quoq;
Homeræ credo secutus de eodem inq̃t: Ma-
ior in exiguo regnabat corpore uirtus. Tu
igit̃ Cosme dulcissime. hoc q̃cqd ē libelli
ob paginæ breuitatē neq̃q̃ despexeris. pu-
sillum quidem est. at uiribus amplum. &
p̃tio dignū. Quod ego p̃ has ferias e græ-
co interpratus nō īmerito ut mihi uideor:
tibi potissimū destinaui. Cui eīm rectius
de gubernatiōe exercitus præcipi potest:
q̃ illi q̃ exercitū habet: Cui rursus de rei
familiaris administratione: q̃ ei q̃ rem am-
plā possidet. & tueri illā cū laude gliscit.

12
& augere cum dignitate. Licet ergo pte
multū sapias: & a patre tuo uiro sapiētissi-
mo quottidie audire possis: opepratiū ta-
mē erit quod de re. f. tradiderint excellen-
tissima philosophorū ingenia cognouisse.
ut eīm medicinæ finis est sanitas. Ita rei. f.
diuitias finē esse constat. Sunt uero utiles
diuitiæ. cū & ornamēto sunt possidētibus.
& ad uirtutē exercēdā Suppeditēt faculta-
tē. p̄sunt etiā natis qui facilius per illas ad
honores dignitatesq; subleuātur: nā quorū
uirtutibus obstat res angusta domi: haud
facile emergūt. ut poetæ nrī dictat sentē-
tia. Quare cū nostri: tū natoꝝ multoma-
gis. caritate illarū amplificationi quod ho-
neste possumus: Studendū est. quoniam a
philosophis ī bonis numerātur. & ad fœli-
citātē pertinere credūtur. Tu igitur harū
p̄cepta reꝝ in hoc libello Aristothelis le-
ges. quem ego non solum trāstuli e græco
ut maxime consonū esse putauī: ueꝝ etiā
explanationem quandam obscurorū uer-
borū adiunxi. quo tibi legenti dilucidior

esset: Primū igitur illud prætermittēdū
est. duas philosophiæ esse ptes. q̄rum alte
ra in cognitione rer: altera in agēdo uer
satur. prima fere pars ad illa pertinet: quo
finis est ipsa cognitio. Actiua uero præce
pta uitæ continet. quæ scire par est: nisi
deducas in actum. Ea uero p̄cepta diuidū
tur trifariam. aut eīm circa mores nos in
struunt. aut circa rem. f. aut circa rem. p.
Har: primā ethicam. Secundā æconomi
cam. Tertiā polliticam græci appellant.
Nos ut opinor nr̄is uocabulis uti magis
debet q̄ alienis. Nūc ad textum Aristo
thelis ueniamus:

ES familiaris: & res. p. inter se
differūt. non solum q̄tum do
mus & ciuitas. hec eīm sūt eo
rum subiecta. uer: etiā in illo:
q̄ in re. p. q̄dem plures imperāt. in re fami
liari uero unus dumtaxat est imperator
& rector Quādā eīm artes distīgunt. nec
est eiisdē fecisse ac facto uti. quēadmodū

lyra & fistule. Sed rei. p. disciplinæ est ciuitatem ab initio constituisse: et constituta bene uti. Itaq; patet etiã esse rei. f. parare domũ. & illa uti. Ciuitas qdem ē multitudo domorum. agro & pecuniis sufficiēter abundās ad beneciūedũ. id aut ex eo patet: quod si compotes horũ esse nequeunt: Societas soluitur. insup huius grã in unũ coeunt: cuius aut gratia unũquodq; est. et fit. & substãtia ipsius hæc existit. itaq; patet priorẽ esse rem. f. q̃ rem. p. nam & opus illius sic est. pars eĩm ciuitatis est domus Consideradum est igit de re. f. & quid sit illius opus: Domus quidem ptes sunt homo & possessio. Quoniã uero primũ i minimis natura cuiusq; inspicitur: in domo quoq; se habet ita. quare secũdum Hesiodũ hoc adesse conuenit domicilium i primis: mulieremq; & bouẽ aratorem. alterũ eĩm primum in uictu est. alterũ in liberis Itaq; oportet ea quæ ad uxorẽ spectant: recte disposuisse. hoc est prouidisse. ut talis sit qualis esse debeat. Possessionis autem

prima cura est ea quæ secundum naturam
 potissima est agricultura. Secundo loco oia
 quæ sunt a terra. ceu metallor: aut si qua
 alia huiusmodi. sed agricultura præcipue
 quoniã iusta. non eim inhumaniter. neq;
 ab inuitis quærit quemadmodum bellicæ
 artes. & est ear: quæ sunt secundum natu-
 rã. Natura eim omnis educatio est a ma-
 tre. quare & hominibus a terra. pdest etiã
 hæc plurimũ ad fortitudinem. non enim
 quẽdmodũ uiles artiũ corpora eneruat:
 Sed talia facit: ut & sub diuo consistere
 & tolerare laborem ualeãt. & aduersus ho-
 stes pericula capeßere. Soli enim hi res su-
 as extra munitiones habent. Sed eius di-
 ligentiæ quæ est circa homines. primæ sũt
 partes circa uxore Societas est eim maxie se-
 cundũ naturã mari & feminæ. Præmissũ
 est enim a nobis & aliis locis desiderare
 naturã multa efficere talia: ueluti unum-
 quodq; aialium. est enim impossibile fe-
 minam sine mare: aut marem sine femina
 hoc adimplere. Quare eor: societas necessi-

tate constituta ē. enim uero in ceteris animalibus absq; ratione id fit. & in quātum naturæ capatia sūt: & pcreādi gratia solū In cicurribus aut & prudētioribus distinguunt magis. Apparēt enim in his magis mutua auxilia & dilectiones & coopationes. Maximeq; in homine id conspicit: q; non essendi solum - ueꝝ etiā bene essendi mas & femina ope mutua coniūgunt. filiosq; procreāt: non solum ut id naturæ tributū ferāt: ueꝝ etiā ut comoda exinde suscipiāt: ualentes. n. ipi inbecillos suo labore tuentur. & alunt. Mox imbecilli ob senium facti a ualentibus eadē reportāt. & simul natura per hunc circuitū adimplet sempiternitatem ex quo secundū numerū non potest: at secundū spetiē. Sic eīm diuina prouidentia utriusq; natura ordinata ē. uiri. s. & mulieris ad societatē. Tēdūt eīm eorū omnia in idem utilitatis: licet contraria quædā uideantur. Alterū eīm robustū facit. alterū ibecillius. ut hoc qdē ob timorē cautius: illud uero ppter fortitudinem

pugnantiuſſet. & aliter parat foris. aliter
 parta domi cōſeruat. Ad operis uero effe-
 ctionem. aliter ſedulitatē intra limen agit
 ad externā uero puagationē imbecillum
 aliter ad ſedulitatē deterius eſt: ad motus
 autem ualentius. Circa prolem autē gene-
 ratio quidē ppria eſt. utilitas uero cōmu-
 nis. Alterius eīm nutrire eſt: alteriuſeru-
 dire: Primū igitur leges ſint uiro ad uxo-
 rem & iniuria ceſſet: Sic eīm nec ipſe iniu-
 riā patitur. Hoc eīm & cōmunis lex indi-
 cit. ut pythagorici dicunt. quemadmodū
 & ſeruum ambulare. exiſtimare ut mini-
 me uideatur iniuria afficiendus. Eſt autē
 uiri iniuria externarū mulierum coitus. In
 uſu uero ut neq; deſit pſentibus: nec abſen-
 tibus impotēs ſit acq̄ſcere. Sed ita aſſue-
 fieri - ut ſufficienter ſe habeat in pſentia
 & abſentia. Recte enim ſe habet & illud
 Heſiodi puellā accipere oportere: ut gra-
 tis moribus eā ibuere poſſis. Diuerſitates
 enim morū neq̄quā ſunt ad dilectionē apte
 Circa ornatum uero quemadmodum in

moribus fictionem esse nō decet: Si simul
appropinquare debēt: Sic etiā nec in corpore
Nam illa quæ per ornatū sūt: nihil dif-
ferūt ab histrionū usu. tragœdias in scena
agentium. Possessionū autē prima q̄dem
ac maxima est illa quæ optima & pricipa-
lissima: idest autem homo. q̄propter oportet
primo seruos parare studiosos. Seruorū
autē species duæ. curator & opifex. Cum
uero cernamus quod disciplinæ tales alii
quos faciunt iuuenes: necessariū est postq̄
paraueris: imbuerē illos q̄bus liberalia of-
ficia fuerint comittēda. Cum seruis autē
uerfet ita ut neq; sup̄bos esse sinat: neq;
abiectos. & liberalioribus quidem honorē
Opificibus uero cibum abunde tribuat.
& quoniā uini potus etiā liberos ad insolē-
tiam impellit: & apud multas nationes in-
genui quoq; ab illo se abstinēt ut carthagi-
nenses dum militant: patet q̄ uini aut ni-
hil aut ualde raro seruis tradendum est.
Tria uero cum sint. opuscibus & castiga-
tio: cibus q̄dem sine castigatiōe. & opere

petulantem reddit. opus uero & castigati-
 o sine cibo uiolenta res est. & infirmum
 facit seruum. Restat igitur ut opus faciē-
 dum illi tribuat. & cibum sufficientē. Si
 ne mercede eim dominadū nō putāt. mer-
 ces aut serui cibus est. uerū ut alii deterio-
 res fiunt: quādo nec melioribus tribuitur
 melius: neq; p̄mia sunt uirtutis & uitii p̄-
 posita: sic etiā serui. Quā ppter oportet cō-
 siderationē habere: ac indulgere illis: & p-
 mittere singula secundū merita & cibū
 & castigationem. uerbo & ope medicorū
 artem imitantes: in medicine loco p̄spici-
 entes. q̄ qdem cibus medicina non est.
 propter cōtinationem. genera uero ser-
 uorū ad opus faciendū optima essent neq;
 timida neq; fortia nimis. In utrisq; enim
 peccatū est. Nam & nimis timidi nō fe-
 rūt laborem. & ferocibus nō cōmode im-
 patur. Oportet quoq; finem omibus esse
 terminatū. est eim iustum simul & utile li-
 bertatē esse p̄positā. Libenter eim labores
 subibūt. Si & p̄positū premiū cōspexerit

& tempus diffinitū Sūt etiā pcreatis filiis
tanq̃ obsidibus obligandi. nec plures ha-
bendi eiusdem generis - quēadmodum in
ciuitatibus. Sacra quoq; : & largiores æpu-
las seruorū gratia magis faciendū: nō libe-
rorū. plura cūm ip̃i habent: cuius utiq; gra-
tia instituta sunt. Quatuor habere oportet
patrēfamilias circa pecunias. Nam &
quærere posse conuenit: & quæsita tueri.
Alioquin nulla quærēdi foret utilitas. nā
crebro haurire - nihil aliud est. q̃ quod di-
ci solet terebratū uas. Esse præterea talem
ut & ordinari & foui sciat. Horū enim grā
habere illas expedit. Distinguenda q̃dem
sunt singula. & plura habenda. fructuosa
q̃ ifructuosa. & negotia sic sequestrāda - ut
omniū simul periculū nō subeatur. Circa
tucudum autem quæsita utiles sunt persi-
cæ. & laconicæ. utilis etiam attica. uēden-
tes emunt. & penoris institutio nō est i ex-
ilioribus administrationibus. Est autem
persica ipsum omnia iubere: omniaq; īspi-
cere: & quod de Dyonisio inquit Dion.

Nullus eim parem curam habet alienorū
 & suorū. itaq; quæcūq; p ipsū geri possunt
 circa illa cum diligentia intendat. In quo
 persæ simul & libici dictū recte se habet.
 persæ eim rogatus quod equū maxime pi-
 gue faceret: oculus domini respondit. Ly-
 bicus uero rogatus quod sterquilinum agro
 foret optimū: domini inquit uestigia. Sūt
 igit̃ inspicienda negotia diligenter uiro.
 inspiciēda etiā ab uxore. put̃ inter eos di-
 stinctæ sunt curæ. & hoc faciendum est in
 exilioribus qdē administrationibus raro
 In grādiōribus aut̃. quorū cura aliis comit-
 titur: sape. Nisi eim qs bonum exemplū
 de se præbuerit: imitatorē diligentia ha-
 biturū non existimāt. neq; in re. s. neq; in
 aliis. q̃i impossibile sit nō diligētis domū
 diligētes esse uicarios. Cum uero hæc ad
 uirtutem honesta sint: & ad rem familia-
 rem utilia: exp̃gisci decet prius dominum
 q̃ seruū: & cubitū ire posterius. nec unq̃
 incustoditam esse domū: quēadmodū nec
 urbē. quādo opus est neq; die neq; noctu.

& ante lucem surgere. quod & ad sanitatē:
& ad curā rei familiaris: & ad studiū phi-
losophiæ pdest q̄ plurimū. In paruis igit̃
administrationibus attica regula circa fru-
ctus utendum est. in magnis uero distin-
ctio faciēda est. eorū quæ in ānum: & eorū
quæ in singulos menses cōsumere oportet
eodemq; modo iustrumētis separāda sunt
ea quorū usus quottidianus ē: ab iis quæ ra-
ro sunt usui. Hæc tradenda sunt his. q̄bus
negotia cōmiseris. ac certo tempore inspe-
ctio eorū faciēda erit: ut nō lateat. quod sal-
uum sit: q̄d ueperierit. ædes quoq; pandæ
sunt: ut & rex possessorū & salubritatis. cō-
moditatilq; rationē habeamus. rex posses-
sorū dico. ceu fructuū & uestium. q̄les his
cōducāt. & fructuum q̄les aridis: & q̄les li-
quidis: & aliarū rerum. & q̄les animatis. &
quales inanimatis. sc̄uisq; & liberis. mari-
busq; & sc̄eminis. ciuibz & pegrinis. Cō-
moditatis uero & salubritatis. ut æstate q̄
dē uetorū afflatū: hieme uero solē recipiat:
Essent aut̃ tales: si auerso borea fuerint.

7
nec æqliter lata. uidet̃ quoq; ī magnis do-
mibus utilis esse ianitor. qui sit ad cæte-
ra inhabilis p̃obseruatione imperet expor-
tator. Ad rectum uero usum instrumētorū
illud laconicum ualeat. Singula suo loco ia-
cere. Sic eim̃ parata nō reqr̃etur:

ROBAM mulierem omnibus
quæ sunt intus: dominari opōtet.
curamq; habere omnium secūdū
præscriptas leges. non p̃mittentem quēq;
ingredi sine p̃cepto uiri: ueritam maxime
uerba quæ de mulierū cōruptela circūferū-
tur. & si quid intus accidat: & sibi notum
sit soli & si quod malū ab ingrediētibus
cōmittat: ut penes uirū sit culpa. Domina
uero impensas ad festos dies. quos p̃mise-
rit uir: sumptu & uestitu. & apparatu mi-
nori etiā utatur q̃ leges permiserint ciui-
tatis: Cōsideras q̃ nec uestimētōrū nitor
nec excellentia formæ: nec auri magnitu-
do tātū ualeat ad mulieris laudē. q̃ tū mo-
destia ī rebus: ac studiū honeste. decoreq;

uiuendi. Eteim omnis huiusmodi animi
optabilis est: multoq; firmior ad senectutē
usq; ueras laudes. sibi. natisq; afferre. Se
igit ip̄am inanimet mulier: pergatq; lau
dabiliter rebus præesse. Nam uiro q̄dem
indecens uidet ea scire quæ intra ædes fi
unt. In ceteris uero omnibus pere mulier
uiro contendat. nec audiens quicq; de re. p.
nec tractans quicq; eorū quæ ad connubia
spectare uidentur. Sed cū tēpus poscet aut
filias tradere nuptui: aut nurus accipe obe
diat penitus in his uiro. atq; sic una deli
beret: ut sententiam uiri sequat. itelligēs
non ita turpe uiro esse qcq; eorū quæ domi
sūt facere: sicut mulieri quæ foris: pquire
re: Existimare autē debet mulier bene cō
posita mores uiri esse legem suæ uitæ im
positam sibi a deo p̄coniūctionē matrimo
nii. atq; cōsortii. quos si q̄dem æquo ferret
animo: p̄facile reget domum. sin contra:
difficilius. Quap̄pter decet nō solum in
p̄speris rebus secūdaq; fortuna unanimē
se uiro prestare: & inferuire uelle: ueq; etiā

in aduersis. Si sit i rebus defectus. uel corporis egrotatio: uel alienatio mentis: æquo ferat animo. & obsequatur. nisi forte turpe aliqd sit: uel indignum. ne si quid pturbatione animi uir deliquerit: memoriter seruet: sed egritudini. ignoratiæq; ascribat. Nam q̄to in his diligentius obsequetur: tanto sibi maiore grām habebit. cum ab egritudine fuerit liberatus. & si iubente id turpe non peruenerit: melius recognoscet ad sanitatē reuersus. Quapropter ab his cauere debet & mulier. In aliis aut multo magis obtemperare. q̄ si emptā uenisset in domū Magno eim p̄tio emptā fuit societate uitæ. & p̄creatione liberorū: q̄bus nec maius. nec sanctius qcq̄ esse potest. Præterea si cū fortunato uixisset uiro: nō usq; adeo uirtus eius illustrata esset. Non ē sane parum secundis rebus bene uti. attamen ad uersas moderate p̄ferre. multo maius est existimandum. Nam in magnis calamitatibus & iniuriis nihil abiecte facere. celsi est animi. præcādum est igitur nequid

tale accidat uiro. quod si qd accidat aduer
si: putare debet hic optimā sibi laudē. si re
cte se gesserit: puēturā secū ipā repetēs. qā
nec Alceste tātam sibi gloriā cōparasset:
nec Penelope tot. tātasq; meruisset laudes
Si cum fortunatis uiris uixissent. Verum
almēti: & ulixis aduersitates pauerūt illis
memoriam sempiternā. In aduersitatibus
eīm uiroꝝ suoꝝ fidem ac iusticiam erga
illos seruātes gloriā non īmerito sunt con
secutæ. Nam p̄ opitatis quidem facile est
repiꝛe participes. aduersitatis uero ni opti
mæ sint mulieres: p̄ticipes esse reuūt. Ob
quæ omnia multo magis decet uiꝛ in ho
nore habere. nec illū contemnere. si sacra
pudicicia. & opes animositatis filiæ secun
dum herculem. nō sequātur. Mulier igit̃
huiusmodi sese moribus ac legibus custo
dire debet. Vir autem uiceueriā leges sibi
reperiat ad uxoris usum. quæ tanq̃ filiorū
uitæq; socia in uiri domū puenit natos re
lictam genitorū uiri. suiꝝ nomina habitu
rus qbus qd sanctius esse potest. aut circa

9
quæ magis studeret uir sanæmētis. q̄ ex op
tīa laudabilissimaq; muliere filios pcrea
re senectutis pastores q̄i optios ac reuerētes
patris matrisq; custodes: ac tocius domus
seruatores. Educati siq̄dē recte a p̄entibus
per sanctos & iustos boni merito euadent.
Contra uero si fiat: sentiēt detrimētū. Ni
si eim p̄entes exemplum uitæ filiis p̄stet:
euidētem excusationis causam erga se il
lis relinquūt. Ac timendū est ne cōtem
pti a filiis q̄i non beneuixerint: in senectu
te deserātur. Quā p̄pter nihil prætermi
tendū est: quod ad uxoris pertineat disci
plinam. ut & q̄ maxime fieri potest: opti
ma filios generet. Nā agricola q̄dē nihil
omittit quo semē ī optima terra ac maxi
me exculta serat. Sperās ita demū fructus
optios inde se recepturū. At si q̄ uis iminet
mori proliādo magis uult aduersus hostes
q̄ illius uastationē pati. & huiusmodi mo
res laudātur maxime. Cum ergo tāta ad
hibeatur cura p̄ corporis esca: qd̄ p̄ liberis
& matre educatrice. nōne protinus omne

studium fuerit adhibendū. Hoc eim solo
hominū cōditio mortalis per successiōē
sempiternitatē consequitur. omniaq; parē
tum uota huc tendunt. Quāobrem q̄ ista
negligit. & deos ipsos uidetur negligere.
ppter deos igit̃ q̄bus p̄sentibus sacra fecit
& uxorem duxit ac multo magis se post
parentes uxori tradidit ad honorē. Maxi-
mus autē honor ē sobrie mulieri si cernat
uirū suū obseruantem sibi castitatem. nec
de ulla muliere magis cogitātem: sed prae
ceteris omnibus. hāc & suā & fidā sibi ex
istimantē. Tāto eim magis studebit mu-
lier se talem praeſtare quāto se cognouerit
fideliter atq; iuste a uiro diligi. Ergo pru-
dentem ignorare nō decet: qui parentibus
q̄ ue uxori & filiis honores conueniāt. ut
tribuens unicuiq; quae sua sunt: iustus &
sanctus habeatur. p̄grauiter eim unusq; q̄
fert honore suo priuari. nec si aliena q̄ per
multa tribuat cōtentus erit: si sua sibi au-
ferātur. nihil uero magis suum est uxoris.
nec magis illi a uiro praeſtādum q̄ sancta.

10.
& intemerata societas. qua ppter nō decet
homīnē sanæ mētis ubicūq; contigerit se-
men exponere. ne de uilibus & iniquis si-
miles liberis legitimis pcreetur. Ex quo
& uxor honore suo priuatur: & filiis iniu-
ria fit. ac sibi p his omnibus dedecus icū-
bit. Appinquādū uero ē uxori cū magna
temperantia atq; modestia. sitq; pudor in
uerbis; in operibus uero fas atq; honestas.
In cōuersatione fides & moderatio parua
quidem peccata. & si uoluptuaria fuerit.
ignoscendo. Si qd uero per ignorātiā deli-
querit; cōmonefaciēdo. nec metū incutiat
sine uerecūdia & pudore. hæc eim meretri-
ces ad mechos pati decet. At uero cū uere-
cundia & pudore iusta diligere. & timere.
id ingenuæ est mulieris erga pprium uir.
Duplex est eim timoris species. Vna cum
reuerentia & pudore. qua utūtur ad patres
filii modesti; & ciues bene morati ad beni-
uolos gubernatores. Altera cū inimicicia
& odio. sicut serui ad dominos; & ciues ad
tyrannos iniustos & iniquos. Ex his quoq;

omnibus meliora eligens. uxore sibi conciliet. ac fidele sibi. probamque efficiat: ut siue praesens sit uir. siue absens: non minus utilis sit. quam si semper adessent. tanquam reipublicae communiū curatores. & quando uir abest. ut sentiat uxor nullū sibi neque meliorem neque commodiorem. neque magis suū esse quam uirum: ostendatque hoc ab ipso initio ad commune bonum semper intendens quāuis puella sit. ac noua in talibus. & si ipse sibi maxime dominetur: optimus totius uitae rector existet & uxorem talibus uti docebit. Nam neque amorem. neque timorem absque uerecundia laudabit homerus: sed ubique amare praecipit cum modestia & pudore. Eo quodem modo Helena timere Priamum inquit. ita dicentem. o metuende mihi semper: semperque tremende. Care focer. Nihil aliud dicens quam eam cum pudore diligere. Rursus uero ut ulixes ad nausidem inquit. Te mulier ualde aequē ad miror & metuo: Censet autem homerus. uirum & uxorem sic inuicem se habere debere. Nam nemo deteriore se admirat ac uere-

11
Sed huiusmodi affectus accidunt inuicem
melioribus & natura benignis minoribus:
tamē sapiā ad semeliores. hūc aīmū ulixes
erga penelopē gerēs absens licet nil deliq̃t
Agamēnon autem propter crisi dem erga
ppriam peccauit uxorem ausus dicere in
cōtione grācorum. Captiuā mulierē. nec
natura pītātem imout plane dixerim bar
baram in nullo clitēnestra deteriore esse.
Ex qua cum liberos haberet non recte sese
gerere uisus est. Quomodo eīm recte q̃ āte
q̃ scire qualis erga se foret. ui ductam sibi
illam cōiunxerat. At ulixes rogāte athlā
tis filiā ut secum maneret. ac sempiterni
tatem pollicēte. ne ob id qdē p̃dire uoluit
uxoris affectum. & amorē & fidē maximū
sibi suppliciū arbitratus. si malus dū esset
īmortalitatē haberet. Cū circe etiā mane
re noluit. q̃q̃ insuper sociorū salutem polli
cēte. Imo respondit nihil sibi dulcius ui
deri posse. q̃ p̃riam licet incultam & aspe
ram Magisq̃ optauit mortalem uxorem
filiūq̃ uidere q̃ fieri ipsū īmortalē. Sic ille

firmā stabiliq; uxori fidem seruabat . pro
qbus merito ab uxore eadem reportabat.
In orōne quoq; illa quā habuit ad nascēn
apparet poetā maxime pbare uiri & uxo-
ris pudicā societate . prācatus est eīm de-
os ut darēt illi uir; & familiā & unanimi-
tate cū uiro . non q̄libet . sed honestā . Inq̄
eīm nihil melius esse posse hominibus . q̄
si cōcordi uolūtate uir & uxor domū gu-
bernarēt . & hic igitur ut patet laudat poe-
ta unanimitem mutuā uiri & uxoris nō
eā qdē quā circa im pba obseqa . sed eā quā
animo & prudentia iuxta cōiūcta est . Nā
uoluntate domū gubernare hoc designat .
Idē etiā inquit . quod cū huiusmodi inter
uirū & uxorem uiget concordia . inimici
quidem eorū anguntur plurimū . amici ue-
ro permagna suscipiunt gaudia . Quem
tāquam uera dicentem probāt . Nam ui-
ro quidē . atq; uxore . circa res optimas cō-
cordi studio uacātibus necesse est utriusq;
animos idem sentire . deinde ppter concor-
diā potētes facti & inimicis spē auferunt .

12.
& amicis profunt. quod si ipsi diffiderant.
amici quoque desidebunt. & infirmitatem
ipsi sentient maxime. Itaque manifeste præ-
cipit poeta. Vir & uxorem in his quæ im-
proba & ipudica sunt sibi inuicem consentire
nequaquam debere. In his uero quæ quæ maxime
fieri potest. pudica sunt & iusta concorditer
sibi inuicem inservire. Studentes primo qui-
dem curam omnem parentibus exhibere.
Vir quidem uxoris parentibus non minus. quam
propriis. Vxor autem uiri. Deinde filiorum
& amicorum & rerum domusque totius tamquam communis cu-
ram habeant. se ipsos studio & diligentia super-
are certantes. ut quisque plurimorum bonorum sit
auctor & causa. meliorque existat: & iusti-
or. deposita quidem superbia. industria ue-
ro suscepta. cum benignitate & maiestudine
gubernantes. & cum ad senectam puenerit.
deposito administrationis honore. & con-
cupiscentiis liberati. possint etiam sibi ipsi
inter se. ac filiis suis rationem reddere. Vt
eorum magis profecerit in familiarum guber-
natione. Ac statim scire per fortunam malum

aut per uirtutem bonum : in quibus superauit . maximū prēmīū a diis cōsecūtur . ut Pindarus inquit : Dulce enim cor & spes mortaliū . sibi multiplicem alit uoluptatem . secundum uero a filiis in senectutem fœliciter educari Quapropter & priuatim & publice dec& eum q̄ uitam agit ad omnes deos . hominesq; respicere . Multumq; & ad uxore . & filios & parentes .

LEONARDI . ARETINI . VI
ri clarissimi . In libros œconomicos Aristothelis . ad Cosmū medicum florentinū translatio . Fœliciter explicit :

LEONARDI. ARETINI. VI.
ri clarissimi Cōmentariū In libꝝ primū
æconomicoꝝ Aristothelis. ad Cosmū suū
Fœliciter incipit.

ES. FAMILIARIS. ET res
p. Inter se differunt. Diximus su
pra in phemio quā græci poli
ticam uocat: nos appellare re. p. Hinc sunt
M. T. de re. p. libri. Itē quā illi æconoīcā:
nostri rem. f. dixere. hic pñs. f. nomē ueit:
q̄ domum gubernat ac moderatur. De re
igit̄ familiari dicturus Aristothiles. præ
mittit drām inter illā & rem. p. dicēs non
solum esse tantā drām: quāta est inter do
mū & ciuitatē quæ sunt subiecta earū. Ve
rū etiā i illo differre: quod i re. p. plures q̄
dē impant: in re uero. f. unus dūtaxat ē im
pator & rector: q̄ dicit domū esse subiectū
rei. f. nō hic p̄ parietibus & tecto domus
sūmitur: sed p̄ familia: Ciuitas quoq̄ nō
mœnia & tecta: sed cōcilia cætusq̄ homi
num significat: Rei igit̄ familiaris disci
pliā circa domū: Rei. p. uero circa ciuitatē

uerfatur. quæ prima ē dīa. Secūda uero dīa
est: qā in re. p. plures impant. ut romæ se-
natus. cōsules. tribuni. militares: ædiles cu-
rules. p̄tores urbani. tribuni plebis Nā ip̄a
re dicūt q̄cūq; magrātū ī re. p. gerūt. quo-
rū dicto parere necesse est. sunt eim supio-
res: unde illud nascit̄ legitīmū: par ī parē
nō habet impium: In re. p. igit̄ plures im-
pant. in re aut̄. f. solus p̄familias. hic eim
iubēdi & aniaduertendi ī failiā potestātē
habet. eiusq; dicto parere necesse ē. Itaq; ut
illi publice: sic iste priuatū magrātū gerit
impiūq; exercet. **Q**VAEDAM eim
artes distiguunt̄. Post assignatā dīam rei
•f. & rei. p. genuse earū cōmune attigit. Sūt
eim hæ: artes quædā. Artiū uero distictio
fit: q̄dā eim ē fecisse at nō uti facto. quod
patet ī lyra & fistulis: Lyrā eim facit arti-
fex: & fistulā cauat: Vt̄ aut̄ postea nō ip̄e
q̄ facit: sed musicus. Sūt igit̄ quædā artes-
quarū est fecisse: & nō uti facto. Aliæ cōtra
Parāt eim quo utendū ē: & parato utunt̄.
huius generis est rei. f. disciplina & rei. p.

Est eim rei. p. cōstituere ciuitatē ab initio
& cōstitutā bene uti: Eodēq; mō rei fami-
liaris pare domū ab initio: & postq̄ pata il-
la fuerit: illa uti. **CIVITAS** qdē ē mul-
titudō domorū. Apit iā qd sit ciuitas: &
qd domus. Inqt eim. ciuitas est multitudo
domorū. agro & pecuniis sufficiēter abun-
dās ad bene uiuēdū. de domo autem paulo
post dicit qd sit. assignādo ptes inq̄iēs.
DOMVS ptes sunt homo & possessio.
Sed redeamus ad ciuitatem. cuius nuda de-
scriptiōe cōtēti in p̄sentia simus. Nā est
locus tractādi uberius i libris de re. p. Ci-
uitas inqt ē multitudo domorū. q̄ dicit do-
morū: intellige ut supra diximus. nō. n. de
parietibus & stillicidiis loq̄t. sed de familiis
Nā neq; ciuitas muri & tecta sūt: sed cæ-
tus hominū iure sociatorū. q̄ aut subdit.
AGRO & pecuniis. Ob hoc. n. cōue-
niūt hoies in locietatē cōmunē: ut suffici-
ētes sint: & ut quod aliis deest: ab aliis re-
portēt. hic agricola uictū parat. ager serēs.
Faber aut libi aratq; & uomerē. Textor

15-21

& sutor uestē & calceos subministrat. Ille
frumētū. & uinū eis tradit. Ita rex pmutatio
fit. quæ cōtinet ciuitatē. Numus de
inde cōstitutus ē ad faciliore pmutationē.
ne si sutor forte domū sibi pare uelit; mille
milia calceorum tradere habeat. nam quis
tot simul calceis idiget? sed aliis multis in
digētibus calceorū uēditione facta. pecuni
as recipiat. & p domo tradat. Numus igit
i subsidiū reptus ē. res necessaria ad ciuita
tē cōtinēdā tuendāq; uitæ societate. Aget
quoq; necessarius ē i quo cōsistas; ac sera ē
& hoc est q; inqt. agro & pecuniis & cete
ra; quādo. n. multis cohabitantibus & sin
gulis opus suū in cōi societate cōferētibus
sufficiētia resultat ad bene uiuēdū. tūc est
ciuitas. & ciues sūt; q; isto mō cōueniunt.
& sub eisdem uiuūt legibus. Ita florētini
omnes unā ciuitatē faciūt. Senēses aliā. pi
sani aliā. Nec qcq; refert itra urbē habitēt
uel extra. Sed quod de pecuniis dixit; ad
omnes res quæ i estimationē pecuniariā ca
dūt; hoc notādū referas. **ID AVTEM**

ex eo patet q̄ si cōpotes. Ciuitatē esse multitudinē domorū agro & pecuniis suffitienter abūdantē ex eo patere. inqt: q̄ si cōpotes esse nequeūt: societas soluit. i. sine illis ciuitas stare nō potest. Ciuitas eīm ē societas quādā. ut inqt Cicero ī libro de re. p. sexto. Nihil ē illi prīcipi deo quod qdē in terris fiat acceptius: q̄ cōcilia: cetūsq; hoīnū iure sociati: quæ ciuitates appellāt. sociati ergo hoīes ciuitatē cōstituūt. soluta uero societate ciuitas īterit. Soluit autē societas. si ea quæ supra retulit: nō adsint. Et hoc ē quod ait si cōpotes esse nequeāt. societas soluitur. **INSUPER** huius grā in unū coeūt: cuius aut grā unumquodq; ē & fit. & substātia ip̄ius hæc existit.

Alia probatio q̄ ciuitas sit multitudo domorū agro. & pecuniis suffitienter abūdās ad bene uiuēdū. Coeūt eīm hoīes simul ī societate cōmunē. ut sufficiēter abūdēt ad bene uiuēdū ut supra diximus: q̄a quod alii deest alius affert ī cōi societate. cū igit huius gratia sint sociati simul homines; &

nisi huius suffitiētiae compotes sint. dissol-
uatur societas: merito dici potest hāc esse
substātia ciuitatis Nā hāc faciūt ut substi-
stat ciuitas. quo aut aliud subsistit: id eius
substātia ē. Sed quero cur posuerit. unū-
quodq; ē & fit. Respōdeo ut significet cau-
sā pmanētē. ut hic: nā huius grā cōstitu-
te sunt ab initio ciuitates: & huius gratia
durāt & incōmuni societate: Merito ergo
dicit. cuius aut gratia unumquodq; est &
fit. & substātia eius hāc existit. **ITAQ**
VE PATET priorē esse rē familiarem
q̄ rē. p. Nā domus quā ē rei. f. opus: prior
est tēpore. q̄ ciuitas: quā ex domoꝝ mul-
titudie cōstituitur. ps eīm ciuitatis ē do-
mus. huius aut materiā ptes priores sunt
q̄ totū. quemadmodū & ouis prius q̄ grex
q̄ ex multitudie ouiuū fit. **CONSIDE**
RANDVM est igit de re familiari.
Iam aggreditur discussionē rei. Nā pcedē-
tia locū phœmii magis tenuere ad docili-
tatē quā ad auditorū ptinentia. **ET** quid
sit eius opus. Finis in re. f. sunt diuitiae:

ut aristothiles ipse in principio ethicorum ostendit: opus autem eius est recta familiae gubernatio
DOMVS quidem partes sunt homo & possessio. Hec est definitio domus. quam recte praemittit: ut & quod sit id de quo tractaturus est: intelligamus. & materiam paret sibi ad doctrinam tradendam. Simile quoddam est apud ciceronem in libro de officiis: inquit enim. Omnis quae de aliqua re habet institutio a definitione incipere debet: ut intelligat quod sit illud de quo disputandum est. deinde definitionem subicit in hunc modum. Omnis de officio duplex est questio. Vnum genus est quod pertinet ad finem bonorum. Alterum quod est positum in preceptis. quibus in omnes partes usus vitae confirmari potest. Ita hic aristoteles diuidendo definit. Nam definire nihil aliud est quam determinare. determinat autem res: quod totam in suas diuidit partes. unde species definitionis est partium consignatio. domus ergo partes sunt homo & possessio. Idem autem hic significat domus: quod familia. unde rei familiaris nomen tractum est. Consueuerunt enim latini per hoc nomen res, cum qualitate aliqua

iunctū. disciplinas fere significare. Vt res
militaris. res. p. res. f. res rustica. res dome-
stica. quod idē significat. quod res .f. quo-
niā domus & familia idē sunt. unde pater
familias dictus est: q̄ domū gubernat & re-
git. Significare autē familiæ nomē nō ho-
mines solū: uerū etiā res quæ nrō acq̄runtur
dominio: iura testātur ciuilia. Vbi tota pa-
trimonia in iudicium familiæ herciscūda
ueīre cōstat. dic ergo domus. i. faīliæ ptes
sūt hō & possessio: q̄i dicat. hæc duo cō-
plectitur: homines scilicet & possessiones.
& de homine quid sit nemo dubitat. Pos-
sessio autem qd in hoc loco significet. de-
claratione indiget. Videt̄ autē hoc nomen
possessio etiā duo significare. nā & res om-
nes q̄s possidemus: puta fundos. pecus. na-
ues & cætera huiusmodi. quæ nrī domini
sunt: hæc eim habētes possidere dicimur.
significat etiā nō illa quæ iā possidemus:
sed quæ acq̄rimus. & in hac secūda signi-
ficatiōe possessio idē significat quod quæ-
stus. Idemq̄ uidet̄ magis propriū in hoc

7.
loco. nam & uerbū græcū. ctesis. quod est
hic positū utrunq; significat: sed hoc ma-
gis q̄ primū. Vt etiā xenophon in œcono-
mico suo ostēdit: & Aristoteles i æthicis
inqt. liberaliores uidentur q̄ nō quæsiuerūt
īpī: sed ab aliis acceperūt. & huius rōnem
assignat. sed quod ibi dicit quæsiuerūt eo-
dem uerbo utit̄ scilicet. ctesameni. a quo
ctesis est. Significat ergo nō res possessas
solum: sed etiā quæstū: & circa primū dili-
gētia p̄ris. f. est in cōseruādo. circa secūdū
diligētia est in acq̄rēdo. quo in genere agri-
culturā paulo post præferret. omībus aliis
quæstibus antepōnens illā: Nec tamē iste
duæ significationes multū distāt: si recte
perpēdantur. **Q VONIAM** uero pri-
mū in minimis cuiusq; natura īspicitur.
Sic etiam in libris de re. p. facit Plato: ut a
minimis inchoet ciuitatē. si igit̄ i mīmis
cuiusq; natura īspicit̄: i domo certe sic se
habebit: scilicet ut eius naturā i minimis
& primis: ut ita dixerī ælemētis īspici. ac
discerni possit. Vnde statim illa minima

subicit ex Hesiodi sentētia. **Q VARE**
secū dum hesiodum. Hesiodus poeta fuit.
homero traditur ut aliq̃to posterior. hic in
eo libro. cuius titulus est opere & dies. quē
ad persem fratrem scripsit: docēs quæ face
re; quæue habere patrem familias oportet:
hūc uersum posuit q̃i elemēta. domus cō
tinētē; quē nūc Aristotheles ad ppositum
suū inducit. **DOMICILIVM** in pri
mis: mulierēq; & bouē aratorē. Significat
eīm dū dicit mulierem. deīde possessionē
idest quæstū cum de agricultura dicit ad
quā bos arator est utilis. hæc sunt ueluti
prima ælemēta familiæ: & reddit ratiōem
quia alterū est primū ī liberis scilicet mu
lier: Alterū in uictu. s. opus rusticū. quod ī
arādo cōsistit. De domicilio aut̃ tāq̃ de re
nota omittit: sed postea in fine q̃le esse de
beat: tradet. Vel ea quæ sequūtur: distribu
itiue ponit. q̃i dicat domicilium in primis
idest mulierē. & bouē aratorem: ut hæc sint
partes illius quod supra dixit domicilium
uel domū: Nā ut diximus hæc hominem

& possessionē significant. in quā duo tota
 domus diuidit̃. **ITAQVE** oportet ea
 quā ad uxorem spectāt: recte disposuisse.
 Post assignatas duas ptes. s. hominem & pos-
 sessionem: Incipit iā ab homine aliud di-
 cere. ut postea ueniat ad quāstū. Dicit er-
 go cū mulier sit primū in liberis: & quasi
 quoddā ælemētū familiā: necessarium est
 ea quā ad uxore ptinent: recte disposuisse.
 hoc ē puidisse. ut talis sit: q̃lis esse debet.
 Et quod dicit puidisse: idest ante oīa illud
 puidisse oportuit: ut uxor sit recte disposi-
 ta: & talis q̃lis esse debet. Sciēdū tamē est
 q̃ hic dicit de uxore: uiolēt tractū esse ab
 Hesiodo. Nō eīm hesiodus de uxore intel-
 lexit: sed de ancilla. Nam cū dixisset mu-
 lierē ita subicit in sequēti uersu: nō coniu-
 gio acceptā: sed p̃tio partā. quā & si opus
 fuerit: boues seq̃tur. patet ergo de ancilla
 eū sentire. sed Aristotheles: sanius & meli-
 us interpretat̃. Nam ancilla non est pri-
 mū in liberis: sed uxor. **POSSESSIO**
NIS autem prima cura est. Perinde est

dicere possessionis prima cura est: ac si diceret in acq̄redo præcipua & maxime laudabilis cura est. q̄i dicat in nulla re tã laudabiliter acq̄rimus. q̄ in ope rustico: idest in agricultura. pbauit. n. hesiodi dictũ in uxore & ope rustico: quoniã alterũ primũ est in liberis. alterũ i uictu. & de uxore quãdã dixit. Nũc uero de ope rustico resũmit laudãs illud. & p̄ferẽs aliis quãstibus: Rationes q̄re agriculturam cãteris quãstibus anteponit multæ sunt: sed p̄cipue q̄a est secũdũ naturã: & q̄a iustã: & q̄a utilis ad fortitudinẽ. **CEV** metalloꝝ. Vt auri & argenti fodiendi. & quod de calibe scripsit Virgilius. Infula in exhaustis calibum generosa metallis. **ET** Si q̄alia huiusmodi Vt lapidiciræ & sylua cedua: sed hæc nõ ita hũaniter fiũt: ut agricultura. cũ in metallis fodiendis. uel uti parẽti afferãtur manus eius uiscera fodiẽdo. In agricultura uero fodiat benigne. Itaq; n̄re quoddã hũanitatis iñstitutũ esse a maioribus scribit Plinius secũdus. ne in italia metalla foderent

qobre subdit. **SED** agricultura ꝑcipue:
quoniã iusta. i. nō iuriola. nō uiolēta. sed
mitis & pia. quoniã nō inhumaniter: neq;
ab inuitis extorquet. **NATVRA** eim
oīs educatio est a matre. qre & hominib;
a terra. Hinc terra dicit̃ parēs. qā nos edu-
cat. **PRODEST** etiã hoc plurimū ad
fortitudinem. Fortitudo est uirtus animi:
Vires aut̃ & robur sūt corporis. ad utrūq;
pdest agricultura. nā & corpora facit ro-
busta ꝑtolleratiã laboris: & animū firmat cō-
tra ꝑicula ꝑ exercitationē tuendi res suas:
quæ ut plurimū sunt extra munitiones &
ꝑiculis subiact̃. **NON**. n. quēadmodū
uiles artium. De opificinis dicit ut ton-
strina & sutrina & ligillaria. & argētaria
alia huiusmodi ī qbus sedulitas est mulie-
bris. & nullus uirilis labor. **SVB** diuo
cōsistere. Idest sub apto cōlo ad æstum &
frigus sine cameris et fenestris pannatis.
quæ oīa itelligēda sunt. non de his solum
q maibus suis opus rusticū faciūt: sed de
his quoq; q curāt faciēdum. ceu dominus

prædiis intētus: quod in Ischomacho pſe-
q̃tur xenophon. SED EIVS diligētiā
quæ ē circa homines. Quoniā de cura. &
diligētiā quæ ē circa quæstū dixit. In quo
præposuit agriculturā: nūc de ea quæ ē cir-
ca hoīes adhibēda dicit. In q̃ præfert max-
ime uxore. & rōes diuinas assignat. sed ui-
debat supra dixisse de uxore. Respondeo
ita in genere: dixit. n. puidēdū. ut sit talis
q̃lis esse debet: sed hoc parū erat. Itaq; nūc
magistrite & pticulariter discutit. **PRE-**
MISSVM est. n. a nobis: & aliis locis de
siderare naturā multa efficere talia. Ratio
q̃re mari & feminæ sit cōmunio maxima
secūdū naturā: p̃missum ē inq̃t. i. p̃suppo-
sitū alibi ubi de generatione tractauit: na-
turā desiderare multa efficere talia: ut hō
hoīes. leo leones. equus equos. Natura eim
desiderat omne aīmal sibi simile p̃ducere
Hoc aut non pōt mas sine femina. aut seīa
sine mare desiderīū adīplere: sed ambo li-
mul coeāt necesse ē Itaq; eorū socetas ē secū-
dū naturā & q̃dē ex necessitate constituta

21.
ENIMVERO i cæteris aialibus absq;
rõe id fit. Desideriũ pcreãdi cõe qdẽ e õi-
bus aialibus. Sed distiguit i ipis put alia
magis alia minus ab imãitate reota sũt: ca-
paciaq; prudẽtiã. Nã alia qdẽ idistictẽ co-
eũt sine aliquo respectu: sed qto naturali
mouetur desiderio. Alia uero se cõiũgunt
nõ tantũ pcreãdi gratia. uerũ etiam ut ope
mutua se cõiuuẽt. quod i cicuribus & pru-
dẽtioribus bestiis uidemus. dicũt eĩm ci-
cures illã bestiã. quã remote sũt a beluina
feritate. prudẽtiores aut uocat quacũq; p-
uidẽtiã habẽt circa uictũ: ut formicas: apes
& cætera. quã futuri memores cibũ colli-
gũt: & cõseruant. In his igit mutua quã-
dã auxilia cõiũctionis apparẽt: nec tantũ
cõuenire in locietatẽ ut pcreẽt: sed ut mu-
tua sese ope tuẽtur. Sed in homie maxime
omniũ id cõspicit. patet. n. i hoĩnibus cõ-
iũctionẽ fieri iter marẽ & feminã: nõ solũ
ut sint. hoc est nõ solũ ut pcreẽt ac ppetu-
ent genus suũ: Verũ etiã ut benefint. prici-
piũ ergo cõiũctionis in hoĩbus e a natura

Forma uero est a lege & ratione. quod ma-
trimoniū appellamus. **TRIBVT** VM
ferāt. T rāslatio est ab eo: q̄ qs superioribus
soluere astrigit: ut eīm tributū pēdit re-
gi ex īdictione. sic a natura nobis indictū
est ut alios procreemus. **VALENTES**
eīm ip̄i. s. uir & uxor. **IMBECILLOS**
idest inualidos. paruos filios. Mox imbe-
cilli & ob senīū facti. s. uir & uxor. A ua-
lētibus. s. filiis. **EADEM** reportant. s.
alimoniā & tuitiōē. Hinc ē: q̄ filio p̄rem
abdicare nō licet. q̄ iure nature obligatus
est. **ET** simul natura p̄ hūc circuitum.
Quod dicit & simul. duo implicat: quod
& grā comodi facit qui procreat. & grā p̄-
petuitatis & hoc in hoībus. Quod autem
ingit p̄ hūc circuitū. s. de parēte in filiū: &
de filio in parētē. **ADIMPLET** sem-
p̄ternitatē. i. adimplet desiderīū suū: uide-
licet: ut homines semp sint secūdū speciē.
ex quo secūdum numerū esse non possunt.
TENDVNT .n. eoꝝ oīa in idē utilita-
Sic. n. ordinati sunt diuinitus uir & uxor

ad societate. ut oia eorū tēdāt in idem utili-
 tatis: Licet quædā uideāt cōtraria. Quo
 mō aut cōtraria & quō ī idem tēdētia ex-
 plicat. īqēs alterū qdem robustissimum:
 & cetera quæ sequūtur. Dic ergo alterū. s.
 uirū. alterū. s. uxore. & utitur neutro genere
 quod nō ē incōueniēs. cū homo sit animal.
 Quod uero dicit fecit: dic. s. natura uel di-
 uina. puidētia. Item quod dicit ob timorē
 cautius. s. ad custodiā rerū suarū. **ALTĒ**
RVM ad sedulitatē deterius. Vir. n. ad q-
 etē intra limē agēdā īeptus est. **GENĒ**
RATIO ppria est. i. p̄cipua mulieris. &
 expone. generatio. i. effectio siue partus.
UTILITAS aut cōmunis Quātū ad fi-
 liū. Nō. n. hic loq̄tur de utilitate p̄ntum
 sed de ea quā p̄ntes cōferūt in filiū. Itaq;
 subdit alterius nutrire est. Alterius erudi-
 re. Educatio. n. est a matre. ut supra dixit.
 Eruditio uero a patre. & sic utilitas cōmu-
 nis est amboꝝ. **PRIMVM** igit̄ leges
 sint uiro ad uxore. & īiuria cesset. Cū sit
 ope mutua inter uirum & uxorem ad bene

uiuēdū contracta societas. Primū hoc p̄ci-
piēdum est ut sint leges uiro ad uxore: Sed
qd est quod dicit. sint leges uiro ad uxore
an forte ad alios nō sunt leges. Respōdeo:
Vir ē p̄familias domus suæ ut ita dixerī.
Rex. hic p̄ arbitrio faīliā gubernat. casti-
gat. punit. potestātēq; habet in seruos & fi-
lios: & res possēssas: nec ulla lege uetusta p̄-
hibet: quo minus hāc potestātē ī seruos &
filios exercean. Non putet ergo uir. inquit
Aristotheles eodē mō habere impiū ī ux-
orem: sed sint leges quædā uiro ad uxorem
q̄s seruare debeat: & q̄s si trāsgrēdit: īniū-
riā facit. nec in arbitrio suo positū exsti-
met: ut totū sibi liceat: sed cognoscat se le-
ge teneri. & īiuria cesset. Nā ius ē secūdū
leges. Iniuria cōtra leges. **SIC ENIM**
nec ip̄e iniuriā patiet̄. Ab uxore uidelicet
quæ p̄pter iniurias uiri aut infida fit: aut
adultera. nōnūq; etiam uenefica: & expone
exempla in clitemestra & penolope: q̄p̄ al-
tera p̄pter īiurias uiri adultera. & cædis cō-
scia fuit: Altera propter fidem coniugis.

castitatē seruauit. **HOC ENIM** & cō-
 muīs lex. Pithagorici cēlebāt: sancte qdē
 & bene qui cōi quodā huānitatis iure. ab-
 stinendum esse ab iniuria etiam erga ser-
 uos. nam etsi seruus: homo tamen est: qui
 cum in tuam domum peruenit: quasi ad
 larem familiarem confugisse uidetur: ne
 iniuriam patiatur. fuit namq; religio anti-
 qua: ut q̄cūq; ad larē alicuius confugisset.
 etiā si is inimicissimus esset: uiolare eum
 nō liceret. quod Themistodem fecisse scri-
 bunt: cū athenis pulsus domū iimici: & a se
 qdē magis offensi quē uitare nō poterat
 introisset: fugiēs eīm ad larē supplex. etiā
 apud iustissimū iuiolatus p̄māsit. Est aut
 lar uestæ sacre. & quæuis domus id sacrum
 habet. Sedes aut eius sacri est. ubi p̄cipa-
 liter ignis sit. Pithagorici ergo dicebant
 oportere nos existimare seruos nostros esse
 ab lare. i. ab illo loco ad quē cōfugientes ui-
 olare nō est fas. quoniam ipsi serui cum i do-
 mū tuam uenerit: ad larē familiārē tuum
 cōfugisse uidēt. si ergo seruis id huānitatis

tribuit. multo magis id tribuendū ē uxori:
ut iniuria cesset: & cōi lege. & rōne dome-
stici sacri: est. n. cōis lex: ut cōfugētibus ad
larē iuriari fas nō sit. Mulier autē ē ex his
q̄ in domū tuā ueniūt: & ad larē cōfugisse
uident. Nō solū ergo priuata lege: quæ est
uiro ad uxore: uerū etiā cōmuni lege quæ ē
ad omnes cōfugiētes ad larē: abstinēdū est
ab iuria uxoris. & hoc est quod inq̄: etiā
cōis lex inducit ut pithagorici tradunt.
EST AVTEM uiri iuria. Intercæteras
leges quæ sint uiro ad uxorem. illa quoq̄
nūerat: ut sua cōtētus esse debeat: neq̄ cū
aliis coeat. quā si trāsgredit̄ uir: iniuriam
facit. Itaq̄ dicit. **INIVRIA** uiri est ex
terna: mulieris coitus. Sūt. n. externe om-
nes p̄ter uxorem. illa. n. ē sua & domestica.
alie externe & aliene. **IN VSV** uero ut
neq̄ desit. Hoc præceptū cōmune ē uiro &
uxori. & sentētia est hæc. Dictum ē supra
p̄xime. uir uxore sua cōtētū esse debere:
& illā uiro. Vnde nascit̄ dubitatio. quō fa-
ciēt isti in absentia. si nō possunt cū alio

coire. Respōdet. ita assuescēdū ē ut neq;
quādo sūt p̄sentes desit eis coitus. neq; quā
do sunt absentes; impotētes sint acq̄scere:
& abstinere. sic ergo est assuescēdū: ut suf-
ficiēter se habeāt ī præsētia & absentia.
RECTE uero se habet illud hesiodi. pu-
ellā accipere debere. Quod in masculo di-
cit̄ puer. In femīa dicit̄ puellā & in utroq;
ætatem significat ab ingressu pubertatis.
usq; ad finē annoꝝ crescētū. hoc est quod
inquit Ouidius. Seu caperis primis & ad
huc crescētibus annis. Ante oculos ueniet
uera puella tuos. **VT GRATIS** mo-
ribus ībuere possis. gratis. s. tibi. Nā grā
diorē feminā si ducēs; nō facile in tuos mo-
res illā traduxeris. p̄fertī si aliū habuerit
uir. Erit ergo dissimilitudo moꝝ: q̄ stāte
nec pax tibi domestica fuerit; nec amor cō-
iugalīs. nā moꝝ diuersitates aōrē īpediūt
CIRCA ornatū uero. Aliud p̄ceptū sa-
lutare circa ornatū uxoris. quod xenophō
ī œconomico suo p̄seq̄t̄ latius. Sed q̄cquid
ibi p̄lixa illa interrogandi. respondendiq;

festiuitas habet. hic breui p̄cepto cōphēdit
Sūma. n. totius p̄cepti ē quēadmodū ī mo-
ribus fictio esse nō debet. sic etiā nec ī cor-
pore debet esse fictio p̄ fucos & alia quæ ad
apparētiā ptinēt: & nō ad ueritatē. nā talis
ostētatio inqt nihil differt ab histrionum
usu: q̄ p̄deūt ex aula. tāq̄ reges ornati: sūt
aut reuera uiles homines nō reges ut appa-
rebāt. Intelligēdū est duplicē esse fictionē.
Vnā in plusq̄ reuera sit & dicit̄ ostētatio.
Alterā in minus & dicit̄ Ironia. hic ergo
de prima loqt̄: quæ est ostētatio. hæc. n. ut
in moribus cessare debet. sic etiā ī corpore
Plato quoq̄ de hac ip̄a fictione ornatiū in
gorgia loqt̄: quē totū refert in adulatione.
& fictione In generosam & fallacē p̄muta-
tionē ueri decoris. **SI APPROPINQ̄RE**
debeāt. s. uir & uxor. & dic appinq̄re. i. coi-
re uel cōuenire simul. q̄ aut inqt. **TRA-**
GEDIAS ī cena agētū. Ideo posuit tra-
gedias. & nō comœdias: q̄ in tragedia re-
ges & tyrāni fingūtur. In comœdia autem
lenones & parasiti. q̄ sunt uiles p̄sone: plus

igit̃ interest ī tragœdiis inter psonā uerā
& fictā: quod magis facit ad ppositū suū
ornamētōꝝ muliebriū. Nā ut inq̃t Iuena
lis. Quale decus reꝝ si cōiugis auctio fiat
balthēus & criste: & cetera quæ pseq̃t tādē
cōcludit. exigua pars ē ipsa puella sui: nec
tamē ferebāt pēnas ut nūc ferre cōeperunt

POSSESSIO NVM aut̃ prima qdē
ac maxime necessaria ē illa quæ optiā. Ad
mirabit̃ quis. nō īmerito ordinē huius p
gressus: cū uideatur nūc omittēre. nūc idē
reassumere. & interponere quādā. ut nūc
de uxore: nūc de agricultura: nūc de seruis
Sed omnia sunt plana & optima ratiōe ab
Aristotele digesta. Primo enim dixit do
muse esse ptes homiēm & possessionē: Mox
iducta hesiodi sentētia. ptulit uxore tam
q̃ primū in liberis. & rem rusticā tāquam
primū in uictu. dixitq̃ in primis curā nos
habere debere ut uxor sit qualis esse debe
at. & rem rusticā aliis questibus esse p
ferēdā. hoc pficit usq̃ ad eū locū ubi dicit
Sed eius diligentia. Ibi resumēs diuisionē

primo factā. Incipit tractare de hoīe apiens
pcepta circa uxore magis trite q̄ supra fe-
cerat. Vsq; ad hūc uersū. possessionū. Vbi
incipit tractare de seruis. Sed quæro utrū
serui sint hominis an possessionis. Cū. n.
sint ptes domus. In altera istarū sunt cōpu-
tandi. dubitationē aut facit id quod iquit.
possessionū prima q̄dem & cetera. ubi ser-
uū numerat i possessionibus. postea dicit.
esse hoīem. Ad hoc respōdeo. uideri quod
dā genus mixtū; nā & homo ē seruus & ta-
mē acqritur dominio nostro Aristoteles
quoq; alio loco inqt. seruus ē aiātū instru-
mētū. Instrumētū uero inaiātū est seruus:
Ergo alterutrū qddā esse uidetur: Sed cer-
te hominis est a nobiliori pte. Si igit̄ dili-
gētia nostra in acqrēdo attēdit̄. potissima
est circa agriculturā inq̄ seruorū opa maxi-
mā utimur. Sin aut̄ dignitas rei quæ acq-
rit̄ & domio nostro subicit̄. p̄ciosissimus
est seruus: qā homo ē. ITAQVE oportet
primo parare seruos studiosos. pare. i.
acquirere. studiosos. i. frugi & diligentes.

SERVORVM aut species duæ: cura-
tor & opifex. Curatorē uocat seruū q̄ nego-
tiis p̄ficiť: & curā eorū habere iubet. Opi-
ficē uero q̄ suis manibus opus faciat: ut fo-
dere: arare. serere. & alia opera. nā maxime
de ope rustico sentire uidet̄. DISCIPLI-
ne tales aliquos faciūt iuuenes. Vt musica
musicos. moralis moratos. NECESSE ē
postq̄ paraueris. i. acquiueris seruos. Imbu-
ere. i. docere & erudire illos q̄bus liberalia
negetia fuerint cōmittēda. CVM seruis
aut ita cōuerſet̄. s. doīnus. neq̄. n. pati de-
bet eos sup̄bire. neq̄ rursus ita deprimere:
uiliſſimī efficiātur. ET LIBERALI
oribus honorē. i. curatoribus. q̄bus negotia
liberalia cōmittūtur. q̄ pprie dicūt̄ uica-
rii: quoniā uices domini in curādo. sollici-
tādoq̄ exercēt. Istis ergo honorē tribuere
debet: istis uero q̄ opus suis manibus faci-
unt nō tam honor q̄ cibus tribuendus est.
ut & Catho inqt. Familiā bene pascere.
ET QVONIAM uini potus. Ponit
utilitatē quæ ē i abstinēdo: & possibilitatē

præcepti. nō est eī putādū nimis durum
pceptū ut uino interdicať seruis. cū apud
multas nationes ingenui quoq; abstineāt
Vt de p̄sis scribit xenophon in libris de cy
ri infantia. cardamū & aquā ad panē adiū
gere. Aristotheles tamē carthaginēsiū uti
tur exēplo: quibus miliciæ abstinere uino.
mos fuit. Vide igitur aurea uerba de uini
potu & a nobis quoq; obseruāda. Vex mi
nistri germani. q̄ nobis seruiūt ab hac ari
stothelis inia lōge aberrauerūt. quod autē
dicit aut nihil aut raro. expone. aut nunq̄
aut raro: ut sic ad tēpus totum referatur.
TRIA uero cū sint. Tria maxime attē
dūtur in cura seruorū. opus. castigatio & ci
bus. opus ad cōmoditatē domini p̄tinet. ci
bus ad uictū serui. castigatō ad correptōnē
Cū ergo sint tria. cibus sine castigatione
& opere petulantem facit de quo Terētius.
Viden otīū & cibū qd facit alienus. casti
gatio rursus. & opus sine cibo est res uiolē
ta: & infirmū facit seruū. i. enervat. & ro
bur aufert. Nam firmum est robustum.

Infirmū sine robore. hæc si ita sunt inqt.
 restat ut opus illi tribuat & cibum suffici
 entē. quādo qdem nec opus fieri potest sine
 cibo deficientibus uiribus: nec rursus sine
 ope cibus pdest. cū petulātiā gignat. Ca
 stigatio quoq; inter hæc sortit locū. Nam
 sine cibi exhibitione castigari nō debet ser
 uus: & sine ope attributo se castigare nō p
 mittit. cū petulās fiat p cibum & ociū. nec
 iam domini imperium ferre uelit. **VE**
RVM ut alii. Dixit supra liberalioribus
 seruis præstādum esse honorē. puta uestē.
 & laudem aliquam uerborū: & cubiculum
 nō oīno uile. his uero seruis q i ope faciēdo
 laborant. cibū esse p̄stādū sufficiētē. Nūc
 de utroq; genere seruorū simul trāsigit. di
 cēs melioribus esse plus tribuēdum: & de
 terioribus minus. Nā si præmia tollātur
 uirtutū & uitiorū deteriores efficiēt quod
 & in aliis contingit. **INDVLGERE**
 illis & permittere. q̄i. d. oportet relaxare ali
 qd de leuiori disciplina. Nam indulgere
 est ignoscere & concedere aliqd quod iure

negari quæat. **GENERA** uero seruoꝝ
Duogenera seruoꝝ pbat ad opus faciendū.
apta. Videlicet nō nimis fortes. neq; timi-
dos; & rationem utriusq; reddit. q̃a timidi
ppter ibecillitatē nature nequæūt laborē
pferre; & nimis fortibus nō cōmode impa-
tur. quod igitur dicit fortia nimis exces-
sum significat in fortitudine. q̃ est ferox; iō
subicit postea; & ferocibus quod idē signi-
ficat quod nimis fortibus nō cōmode ipat
sunt. n. cōtēptores q̃a audaces; ut iqt i æthi-
cis de magnanīo. Cōtēptorē quoniā audax
audax uero ideo cōtēptor; cōtemptor aut
& contumax idē est. nā uterq; dicit a con-
tēpnēdo. i. spernēdo sup̃oris impium. hoc
est quod ait. nō cōmode iperat. **OPOR**
TET quoq; finē. Aliud pceptū cōtinens
utilitatē & eq̃tatē. Nam & equū est remu-
nerare bene agētem; & utile p̃mio pposito
ad beneficiū allicere. **SI PROPOS**
ITUM premiū. s. libertatis. & tēpus diffini-
tū. Puta si decēnio mihi fideliter serui-
eris ut in. *Andria* ē. feci ex seruo ut esses liber

ppter ea q̄ mihi seruieras liberaliter: quod
 habui summū p̄tiū p̄solui tibi. SVNT
 etiam p̄creatis filiis. Aliud p̄ceptū in
 seruis quo ad fidē. stabilitatēq̄ disponūtur
 Serui eim nōuūq̄ fugā arripe solent. Vnde
 & iura plena sūt seruorū fugitiuorū: sup̄iora
 igit̄ p̄cepta. tū ad alia multa. tum ad hoc
 utilia sūt uidelicet si bene pascas. si p̄miū
 cōstituas. est & aliud p̄ceptū utile ad p̄
 hibēdū fugā. i. si filios habere patiaris. Il
 lis. n. filiis perinde obligatos habebis ser
 uos q̄i obsidibus q̄busdā. Solēt. n. domini
 si plures habeāt seruos pati ut cōtubernia
 fiant mariū & feminarū. quod. n. in liberis
 matrimoniū uocamus. in seruos cōtuber
 niū dicimus. Inq̄t ergo Aristotheles serui
 sunt obligādi interdū. i. ligādi p̄ filios. Si
 eim filios ex illis natos apud te habueris
 nō fugiēt: quia filii erūt tanquam obsides.
 NEC plures habēdi sunt eiusdem generis
 Nō. n. expedit habēdi plures eiusdē gene
 ris. ut caras uel dalmatas: uel. theutones: q̄a
 sectas faciūt ī familia: & diuisionē iducūt.

& sua lingua colloquuntur. aliis non intel-
ligentibus: & malorum inter se consciis coniurant
SACRA quoque & largiores epulas. Sacra
faciebant gentiles per mactationem ouium. uel
iuuencorum: & simul postea uescebantur. hoc
ex poetis intelligi potest. qui rerum uetu-
starum fidei relatores sunt: ut apud Tere-
ntium qui inuitat uicinum. Inquit dionisia sunt
hodie apud me. id est baccho sacra facio. &
Virgilius in aduentu aeneae. aeneam fingit.
sacra faciente herculi: & sacris dapibus aene-
am accipit. Largiores quoque epulae preter sa-
cra fiunt: ut conuiuia: & exhilarationes cum
aliqua profusiori copia ciborum. haec igitur inquit
Aristotheles facienda sunt. non tam gratia li-
berorum quam seruorum. Nam licet principium
uideatur uel ab honore deorum uel hospitum:
tamen finis est ad commodum seruorum qui plura
habent ex illa copia ciborum quam habeant
liberi. Parum est enim quod mensis consu-
mitur: multum quod remanet seruis. Itaque illo-
rum gratia constitutum magis uidetur. ut
haec talia cum largitate fiant **Q V A T V O R**

habere prēm. f. oportet circa pecunias. Dictum est quomō circa hominē in uxore & seruis patrissfamilias diligentia uersari debet. Nūc uero quomō circa possessionē. i. qualis in accqrendo & conseruādo. erogandoq; esse debet adiungit. Dicit ergo quatuor habere patremfamilias circa pecunias oportet. Primū ut sit quæsitōr. Secundū ut quæsitōrum conseruator. Terciū ut ornari per illa sciat. Quartum ut fruatur. Quod autem dicit circa pecunias. Appellatione pecuniarū omnia ueniunt quæ extimant nūmo. ut ipse inq; in quarto æthi corū. Sed quod primo loco dicit. ut sit quæsitōr necessarium est. Nam quanti est nisi hoc agatur: Debet igitur esse quæstuosus paterfamilias idest p̄mpte ac solerter quæstum facere. quo in genere prætulit agriculturam. omnibus aliis quæstibus. quoniam iusta est. & non ab inuitis extorquet. ac eius exercitatio p̄dest ad uirtutem. Eodem modo accipiendum est de aliis quæstibus. qui cum honestate & sine iniuria fieri

possunt. Nā amplificatio patrimonii ne-
mini nocēs semp laudāda ē. hāc igit ante
omnia habere debet paterfamilias. ut acqrāt
in fructibus p̄diorū: & aliis rebus. Secundū
ut sit quāsitōr cōseruator. hoc etiā neces-
sarium est: nā quid p̄dest acqrere. nisi cō-
seruetur. Illud etiā sciendū. nō uideri qui-
busdam minoris diligentiae seruare. q̄ acq-
rere. De quo p̄clare Ouidius. Non minor
est uirtus q̄ quærere parta tueri. Casus uest
illis. hic erit artis opus. **NAM** cribro
haurire. s. quod faciūt illi qui tales sunt. ut
acqrāt q̄dem. sed nō cōseruēt. Id eīm nihil
p̄dest: nec aliud est. q̄ p̄foratū illud uas. de
quo solēt poete loqui: q̄ forores ille frustra
implere nitūtur. **ESSE** p̄terea talem. Po-
nit reliqua duo quæ habere debet paterfā-
lias. s. ut ornari p̄ diuitias: & ut frui sciat.
Ad hāc. n. duo utiles sunt diuitiæ: nec ut
multi puerse faciūt illarū seruos esse decet:
sed eas ī nostrū seruiciū uertere. Erūt aut
diuitiæ nobis ornamento: & honori. Id. n.
est quod Aristotheles inq̄t ornari p̄ illas

fciat. Si sumptus oportune cū decore faci-
 amus. huius ptes sunt ædes parare diuitiis
 congruentes: familiā honestā habere. sup-
 plectilē abūdātē: equorū & uestiū decentē
 apparatus. huius quoq; ē beneficētia ī ami-
 cos & ī publicis rebus magis ificētia. ut ludi
 circēses. ut munus gladiatorū. ut æpulum
 publicū quæ tamē oīa faciēda sūt pqlitate
 diuitiarū & decētia hominis. Fruemur autē
 diuitiis: si ea quæ ptinēt ad uictū & ad cō-
 moditatē nostrā inde suscepimus: Nō. n.
 ita pcedū est rebus quælitis: ut in abūdā-
 tia egeamus: puta q uinū bibit acerbū: ut
 maturū uenūdet. ac ædibus inhabitat for-
 didis: ut splēdidas locet & cetera quæ sunt
 huiusmodi. Ex qtuor ergo quæ p̄rem. s. ha-
 bere oportet. duo ad rei. s. āplificationē pti-
 nēt quærere. s. & seruare. duo rursus ad usū
 .s. ut ī ornatū nostrū diuitias cōuertamus
 & ut illis fruamur. Sed uidēt cōtraria: & ī-
 ter se pugnātia p̄cipere Si quidē quærere &
 erogare: Item seruare & frui cōtraria sunt
 Respōdeo quæstū facere oportet & seruare

quæſita. ut habeas qd eroges deceter: & de
ceter fruaris. Qui. n. nō quarit neq; cōſer
uat erogare nō pōt: Itaq; in his cōſiſtūt li
beralitatis & extremorū eius fundamēta.

DISTINGVENDA qdē sunt singu
la dixit q̄tuor habere oportere patremſai
lias. quorū primum fuit ut sit quæſitor: ad
hoc igit sunt iſta p̄cepta ut nō trāſeat res
in cōfuſione. ſed diſtinguat ſingula. & in
ſpiciat diligenter. prouidētia adhibita: ut
ſemp plura habeat fructuoſa. q̄ infructuoſa
Nam ſi octomlia habeat ī bonis. non de
bet habere ædes q̄nq; miliū: neq; p̄dia ſub
urbana quæ maximi prætiū. & exigui ſunt
fructus: nec uestē magnā patrimonii p̄tem
occupātem. & negotia. ſ. ruſtica uel nego
tia ut mercatura: & ſocietates. Iſta ſunt di
uidēda. ne omnia uni piculo ſubiaceant:
ut ſi mercator ī eadem naui totū p̄rimoni
um iſonat: hæc ſunt quæ dicūtur de quæ
ſtu faciendo in genere. In ſpecie tamē lau
dauit agriculturā. cuius & p̄ticularia p̄cep
ta ī libris de re ruſtica legūtur. nec huius

fūt disciplinæ: sed rei rusticæ. **CIRCA**
tuendū aut quæsitā: Hæc sunt p̄cepta cir-
ca secūdā partem hoc est circa tuitionē
quæsitōꝝ: ad quos utiles esse dicit persicas
& laconicas admīstrationes: utilem etiam
atticā. sunt aut̄ hi administādi quidā mōi
certis in locis cōsueti. quod refert ad imita-
tionem faciendā. Nos uero de singulis di-
camus. Sed primū de attica. Pericles athe-
niēsis. uir & in rebus bellicis: & in cura rei
p. omnium ætatis sue excellētissimus. i re
quoq; familiari solers ac frugi fuisse perhi-
betur. Is in eius domo hoc obseruasle tra-
ditur: ut quot annis fructus prædiorꝝ suo-
rum integre uenū daret. Ip̄e uero quæcūq;
necessaria ad uictū familiæ erant seorsum
emeret. Ita ut redditū prædiorum extabat
ratio ex illis redacta pecunia & sumptuū
domesticorū magnitudo non latebat quæ
maxime ad diligentiam & frugalitatē per-
tinere uidebātur: nec solum pericles: sed &
cæteri athenienses hoc factitarūt Hic itaq;
est atticus administādi modus: quē dicit

Aristotheles esse utilem ad conseruationē
& hoc ē quod inqt. uendētes emūt; dic er-
go uedētes fructus collectos ex p̄diis emūt
.i. ea quæ pertinet ad uictū familiæ. Si. n.
uendas fructus. nullus per annum illos tibi
furripit. nullus fraudat. nullus furat. Nec
tam facile absumitur quod emptum est
q̄ quod prouenit ex prædiis nostris. **ET**
PENORIS institutio non est in exilio
exilioribus administrationibus. Quod di-
cit in exilioribus administrationibus non
esse institutionē penoris. idest quod in ma-
gnis. Nam attici. nec in magnis nec in ex-
ilioribus penus habere consueuerunt. Sed
hoc quod de exilioribus & maioribus dicit
ad distinctionem Aristothelis refertur.
quam postea faciet. Est autem penus uinū
& triticum & cetera omnia quæ ad uictū
pertinent. ut caseus ut perna. ut oleum.
Cum enim uenderent hæc omnia non in-
stituebant penum: Sed dietim emebant.
EST AVTEM persica. Quid sit mo-
dus atticus diximus. Nūc quid sit p̄sicus

aperit. Est. n. persicus administrandi modus
 ut dominus ipse omnia uideat: omniaque in-
 spiciat: quod paulo post per exempla osten-
 dit. **IP SVM** omnia uidere. s. dominum
ET Q VOD de dionisio inquit dion.
 Dion siracusanus platōis auditor fuit. hic
 de dionisio similia fere dixit: nullum enim
 parem diligētiam habere alienorum & su-
 orum. **ITA Q VE** quodcumque. Ex quo
 nullus parē diligētiā præstat rebus alie-
 nis: & suis. sed multo magis suis. debet er-
 go paterfamilias. quotcūque per ipsum geri possunt
 circa illa cū diligētiā itēdere. **IN Q VO**
 persicum simul & libicum. Vide frugi di-
 ctum de oculo domini: & de uestigio.
PERSA eīm. Persa nomē est a punitia
 ueluti si quis dicat. Italus uel gallus. nam
 persia regio est: ut gallia & italia: Eodē mo-
 do lybicus & italicus. **INSPICIEN-**
DA sunt igitur. Concludit secundū præ-
 missa: Si eīm oculus domini multum ua-
 let in rebus: multū & uestigiū & pes eius.
 si accedat ad rē. Sed hæc ita sūt inspiciēda.

sunt igitur negotia diligēter a uiro īspitiē-
da. etiā ab uxore. put inter eos distīcte sūt
curæ. Nam alia sunt quæ uir curare debet
alia quæ uxor. Mulier eīm pannos. suppel-
lectilem & alia quæ intra limen sunt cura-
re debet. uir autē circa agriculturā. & alia
quæ uirilia sunt officia cum frugalitate ī-
tendat. **ET HOC** faciendum est. Vir
debet īspicere negotia diligēter præserti
in magnis admīstrationibus. q̄p̄ cura alte-
ri cōmittitur. Nam in exilioribus nō tan-
ta diligētia inspectionis flagitat ur. Et hoc
est quod ait. in grādioribus sepe. In exilio-
ribus raro. **NISI** enim quis. Ratio q̄re
sæpe īspiciendū est a domino in grādior-
ibus admīstrationibus. q̄a illorū cura
aliis cōmittitur. itaq; nisi dominus bonū
exemplum de se. idest de ppria diligentia
præbuerit non habebit imitatores. **HABITVRVM** non extimāt. s. sapientes
homines. uel īpī qui curāt. **QVASI** im-
possibile sit nō diligentis domini diligen-
tes esse uicarios. uicarii sūt q̄ uices alicuius

gerūt . Cum ergo curatores gerāt uices do-
mini . Impossibile est . nisi ipse sit diligens
habere diligētes uicarios . CVM uero hoc
ad uirtutē . Hæc est cohortatio & p̄ceptum
ad diligētiā . debet inq̄t primo dominus sur-
gere : q̄ seruus & cubitum ire posterius cum
hæc ad utilitatem honesta : & ad rē familiārē
utilia sunt : nec unq̄ dimittere domum in-
custoditam : & ante lucem surgere . quod p̄-
dest ad salubritatem & ad rem familiarem
& ad studia philosophic . IN paruis igitur
administrationibus attica regula . Retulit
supra duos admīstrandi modos . Atticum :
& p̄sicum . & de p̄sico hucusq̄ trāsēgit : hoc
est ut domum inspiciat & uigilet : ac omnia
cum diligentia discutiat . postq̄ hoc dixit
reuertitur ad atticum : & illam distiguit :
p̄bans eum ī exilioribus admīstratioībus
sed in magnis putat non uenditionē fructu-
um esse faciendā : Sed sequestrationem eorū
quæ in annum . & eorū quæ iu menses singu-
los consumere oportet . quæ enim in p̄sentia
consumenda sunt ponūtur ad manus . quæ

non in præfenti. ad tempus feponūtur. fic
idē fere erit effectus ut in attica: & penoris
institutio ceflabit. **EODEM** modo in
ftrumētis. Inftrumēta funt quibus fundus
inftruitur. ut ligones: farculi: falces: dola-
bre: fecuris. hæc etiam fequæftrāda efle di-
cit: ut fupra de fructibus & quæ quottidi-
ano in ufu uerfantur ad manus ponenda
illoꝝ quibus opus cōmiferis. quæ uero ad
tempus expediunt. feponenda funt. **HO-**
RVM quoq;. Scilicet inftrumentorꝝ uel
horum quoq;. ſ. quorū rarus eſt uſus & ad
tempus feponūtur. **EDES** quoq;. Nunc
de ædibus dicit. quæꝝ heſiodus quoq; men-
tionem fecerat. Dicit ergo ad tria nos de-
bere reſpicere i ædibus parādis ut ſint uti-
les. ut ſint ſalubres: ut ſint cōmodæ utilita-
tis reſpectus habebitur cōſiderata q̄litate
rerum in illis reponendarum: ut utiles ad
frumentū. ad pannos ad fructus ſeruādos.
ad perſonas quoq;. quæ in illis uerſari de-
bent. Cōmoditatis rūrſus & ſalubritatis
habet reſpectus prouidēdo. ut æſtate qdē

affabiles uento. hyeme uero solem recipiāt
 Erunt autem inquit huiusmodi. si a uerso
 borea fuerint: nec æqualiter late a uerso bo-
 rea non significat contra boreā: sed secun-
 dū boream: idest ad eas partes uersæ. ad q̄s
 borea perflat: & sic ad meridiem erunt uer-
 se. Sic eīm solem habebunt hybernū: &
 umbram æstate: & uentum q̄ plurimū per
 tempus æstatis. inde perflat. **NEC** æqua-
 liter late. Nam si essent æqualiter late. uer-
 se essent ad omnes partes: sed si erunt ob-
 longe ædes. & ad meridiem spectantes. tūc
 habebunt suprascriptas cōmoditates solis
 & uenti & umbræ. nam sol in æstate altius
 incedens. domos ad meridiem uersas nō in-
 trat: hyeme uero longius uadens totas per
 fenestras infunditur. Ita æstate umbrā: hy-
 eme solem habebunt: præterea æstate fla-
 tum uentorum: hyeme a uentis quietem.
VIDETVR quoq̄. Ianitor est ponēdus
 ī magnis ædibus. p̄ obseruatione importā-
 dorum. & exportādorū. debet uero esse inu-
 tilis ad cætera. ceu claudus uel manhus

In hoc enim & minor iactura fit: quia minus laborare posset & erit magis sedulus propter impotentiam corporis. AD rectum uero usum instrumentorum. Quæ sint instrumenta supra diximus. ILLUD laconicum ualet. Nunc ex laconico modo uel regula cuius supra mentionem fecit dum inquit. persicæ & laconicæ & atticæ: sed nihil de eo modo tunc explicuit: Hic ponit singula suo loco iacere oportere: quod utile est ad usum instrumentorum quoniam parata non requiruntur. Sed hoc laconicum non ad hoc solum: sed ad cætera quoque: ut separationem fructuum: & aliarum rerum. puta uestium uiriliū a muliebribus: & cætera huiusmodi. dictum ualet.

COMMENTARIUM IN SECUNDUM
librum æconomicorum Aristotelis
feliciter incipit.

ROBAM mulierē omnibus.
In rei familiaris disciplinā
consideratio habetur personarum
& rerum. personæ sunt ex quibus

constat domus: uir & uxor. parentes & filii
 dominus & seruus. Hæc potissima ē pars.
 magis q̃ oportet patrēfamilias curā p̃loāre
 habere. q̃ rex. Nam ille p̃sonarū gratia com
 paratur: Res igitur acquirimus uel p̃agri
 culturam: uel p̃ alios naturales modos: ad
 familiæ indigentiam. permutamus etiam
 & miscemus exercitia sup̃plentes defectum
 Et hucusq̃ uere sūt diuitiæ: certæq̃ & ter
 minatæ. Supra uero has nullus ē terminus
 diuitiarū: cum ille iam nō in sup̃plēda indi
 gentia: sed in patrimonio augendo uersat̃
 Placet tamē sapientibus hanc patrimoni
 amplificationem: si nemini noceat nō esse
 uituperandam. Nam & ad magnificētiam
 & ad liberalitatem opes p̃sunt: & rei publi
 ce conducūt. Acq̃rendarū igit̃ p̃cepta rex
 supra dedit. de seruis etiā & de domis expe
 diuit. Nunc aut̃ in hoc siue libro: siue li
 bri p̃te: de uiro & uxore aristothēles trans
 igit. Quædam etiā intermiscens de filiis.
 Oportet ergo mulierem probam domiārī
 omībus quæ sunt ītra ædes: curāq̃ habere

omniū secundū p̄scriptas leges. **PRAE**
SCRIPTAS leges. Dicit quia supra di-
ctum est ita naturā instituisse. ut uir quæ-
rat foris. uxor p̄ta domi cōseruet. **NON**
permittentem quemq̄ ingredi sine præce-
pto uiri. Huius præcepti tres subicit rati-
ones. Prima ut uidentur obloquia. Secūda
ne offerantur secreta domus. Tercia ne
sibi imputari quæat. si quid mali p̄ ingre-
dientem cōmittatur. Sed imputetur uiro
qui p̄cæpit. **SVMPTV** aut̄ & uestitu
Optimo præcepto diuina ratio subicitur
Duplex est ornatus. corporis & animi. cor-
poris uestes. aurum & forma. Animi uero
honestas & decus. quibus uirtutes cōtinē
Hic animi ornatus ad senectam usq̄ pdu-
rat. imo tunc etiam magis floret. Ille uero
alter cito deficit. **CONSORCII**. q̄a
quæ fortuna est uni; & alteri. Sors eim for-
tuna. Si sit ī rebus defectus. s. externis uel
corporis egrotatio uel alienatio mentis. q̄a
sic sūt tria bonorum genera. externa. ani-
mi & corporis. **PRECANDVM** est

igitur. Nam fortuna non est in nostra potestate. Ideo dicit precandam: non autem persequendum. **VIR** autem, de muliere superius: nunc de uiro. **QUANDO** filiorum uitæque sortia. Et sic duplex est cura uiri circa uxorem. Vna pro filiorum bonitate: Altera pro uitæ commoditate. **HOC** enim solo Procreatione filiorum. **ERGO** prudentem ignorare non decet. Hoc est quasi caput huius doctrinæ: non ignorare quid cuique debeat **IUSTVS** & sanctus. Iustitia est quæ unicuique tribuit ius suum. nihil uero magis suum est uxoris. hæc est minor præpositio ad illam superiorem unicuique tribuendum esse ius suum. **NEC** metum incutiat sine uerecundia & pudore. Duplex est timoris species ut subicit. Vna cum uerecundia & pudore. Altera quæ est sine uerecundia quam non inferat uir uxori: quia non conuenit. **ET** Si ipse sibi maxime dominetur. Ut inquit tullius. tunc incipiat aliis impare: cum ipse turpissimis domibus dedecori ac turpitudini seruire desierit. **NAM** neque.

Probat superius dicta. p Homeri testimoniū
per diuersos actus ulixis & agamēnonis.

PROPTER crisidem. Crisis agamen
nonis ancilla fuit. propter quā orta est dis-
cordia inter Achillem & Agamēnonem:
Nam cum achilles suaderet reddendā esse
patri crisidē. qui erat sacerdos appollinis.
Agamēnon iratus in maledicta prorupit:
Atq; in cōtione græcorū dixit se nunq̃ di-
missurū: quoniā etiā clitēmestræ uxori illā
præferbat. nec certe illam esse ulla in re i-
feriorem clitēmestra: non corpus: non inge-
nium: non opera. Ob hoc reprehenditur
ab Aristothele. quia parū cogitauit de ux-
oris honore ex q̃ liberos habebat. **Q VO-**
MODO eīm recte. Resumptio est ora-
toria. **Q VALIS** erga se foret. Crisis: q̃ i-
dicat non se excuset agamēnō: quia sit uir-
tuosa ideo illam habere. nam primo sibi il-
lam cōiunxit. q̃ sciret qualis esset: erga se:
Cum eīm esset bello capta: & per uim. nō
potuit ante scire qualis esset. **AT** ulixes.
Ad contrarium exemplum reuertitur.

MAximū sibi suppliciū arbitratus. Sa-
 pientissimū dictum. Maximū enim detri-
 mentum esse putādum est male agentī: ut
 uiuat diutissime. **CVM** circæ. Fabula
 circæ nota est etiam pueris. **IN** oratiōe
 quoq; . Hæc omnia sunt apud homerum:
 Quem optime Aristotheles sciebat cōtra
 consuetudinem eorum. q se nunc philoso-
 phos appellant. **NVL**LM maius bo-
 num. Nota laudem coniugii ex homeri:
 aristotheliq; sententia. cōtra uitupatores
 huius sanctissimi uinculi. nam sine bono
 cōiugali. nec domus: nec ciuitas: nec uita
 quidē humana stare pōt. **NAM** uolūtate
 domū gubernare. Voluntas est boni: Ma-
 lus aut facit quæ sibi uident: nō tamē quæ
 uult. nihil. n. uult. nisi bonū. **AC** statī
 scire. Duo inqt sunt p̄mia parētib; si re-
 cte se gesserint. Vnum statim ex ip̄a cōsci-
 entia recte factorum: & hoc est maximum
 p̄mium a deo nobis datum. alterꝫ postea a
 filiis nobis exhibetur in senectute: alendo:
 atq; colendo. **DIC** ergo. ac statim scire

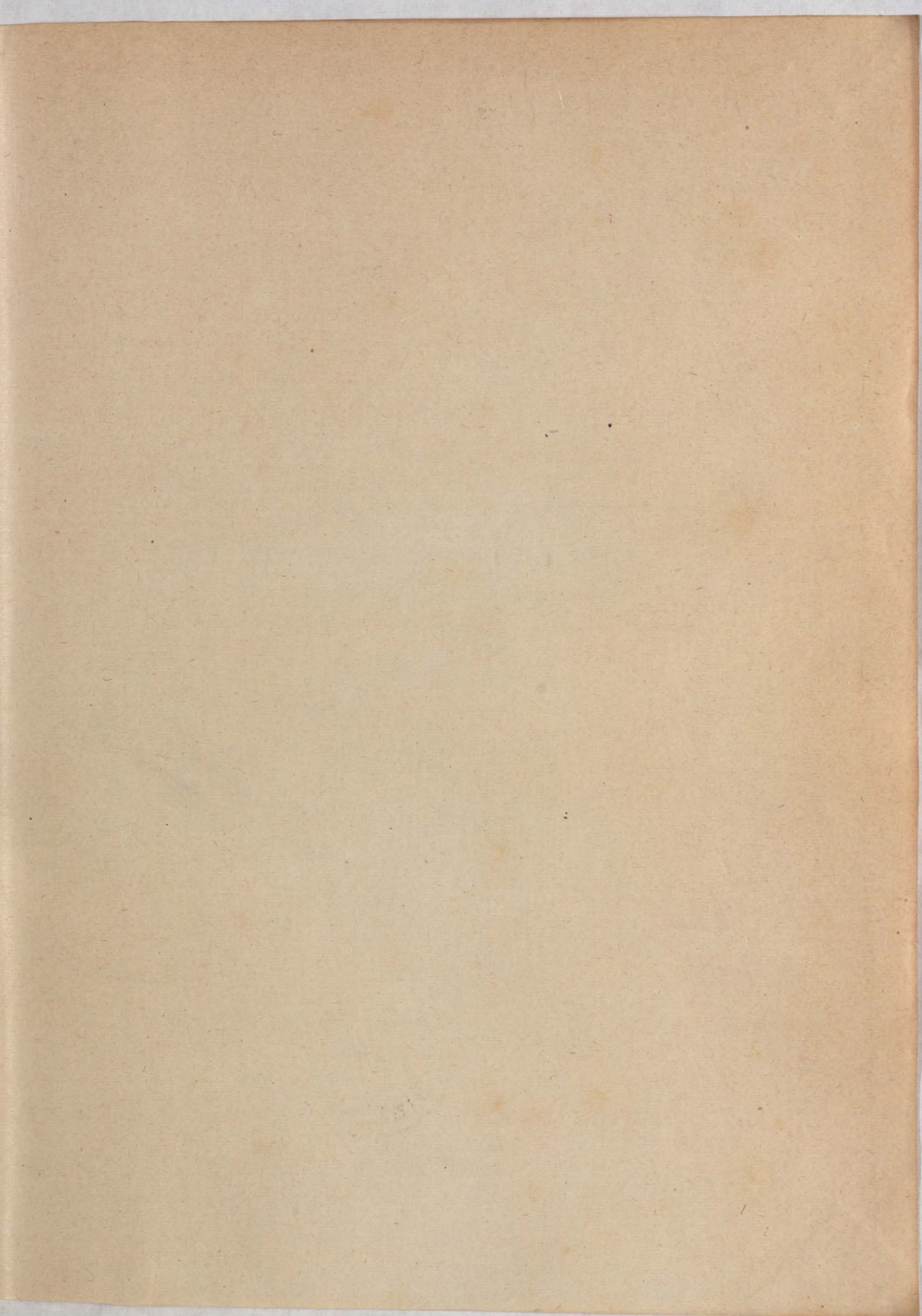

ideſt hoc ipſo quod ſcit; & ſibi ipſi cōſcius
eſt recte factorum. Maximū p̄m̄ium a diis
conſequitur. Et hoc probat ex Pindari au-
toritate; cuius ē illud carmē. **DVLCE**
ſibi cor & cetera. Ideſt cor ſibi ipſi placens
& in ſe gaudens. Nam ut q̄ male agit ſti-
mulatur cōſt̄ientia. & metuit; ſic qui bene
facit gaudet animo; & bene ſperat. **SE-**
CVNDVM uero a filiis. Hoc eſt alterū
p̄m̄ium; & dicit ſecundum quia ſupra i
p̄mio cōſcientiæ dixit ſtatim pro primo
Et ideo dicit nūc ſecūdū referēdo ad illud
ſtatim quod antea ſit in littera.

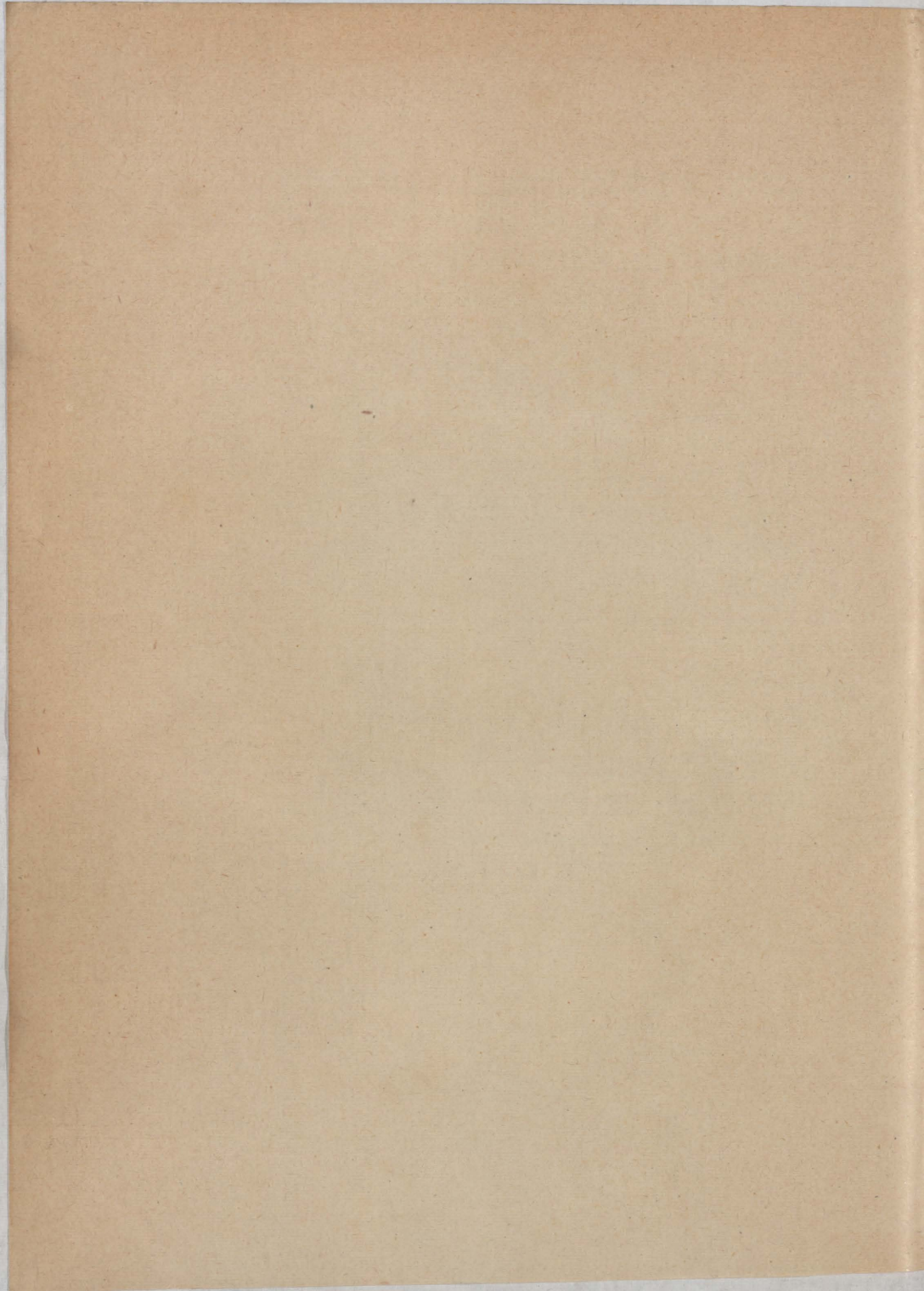
LEONARDI ARETINI VIRI
clariffimi In libros æconomicorum Ari-
ſtothelis ad coſmū medicum florentinum
commentarium Felicit̄er explic̄it.

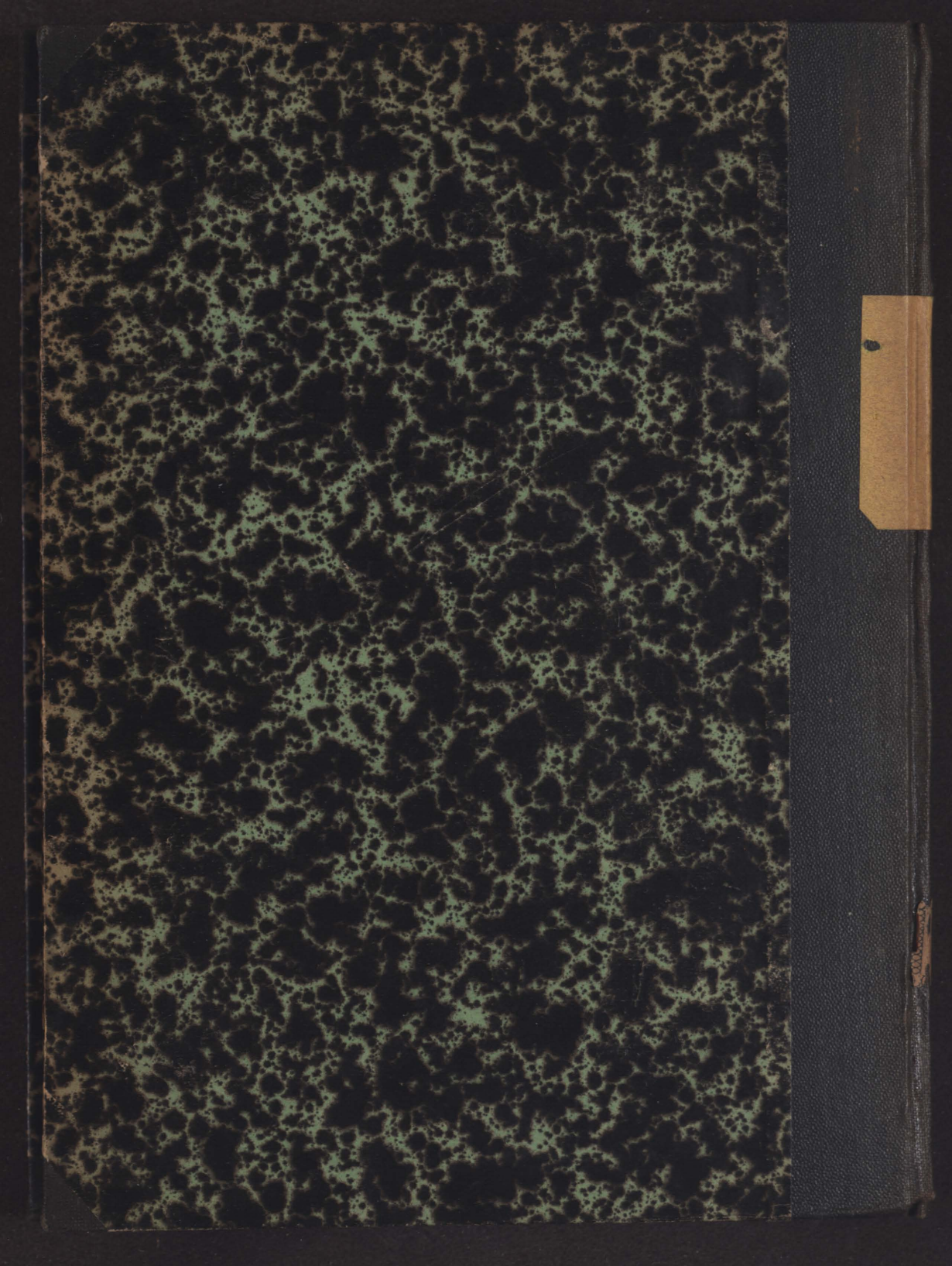

598.7

Incun.
281